

TEZAURUL DE LA SUCIDAVA-IZVOARELE (jud. CONSTANȚA)

ADRIAN RĂDULESCU
TRAIAN CLIANTE

Tezaurul pe care îl prezentăm într-o primă formă în acest cadru, este produsul unei descoperiri ocazionale, așa cum s-au făcut numeroase altele pe teritoriul dintre Dunărea de Jos și Marea Neagră, ținut recunoscut, de altfel, printr-o bogăție arheologică inegalabilă.

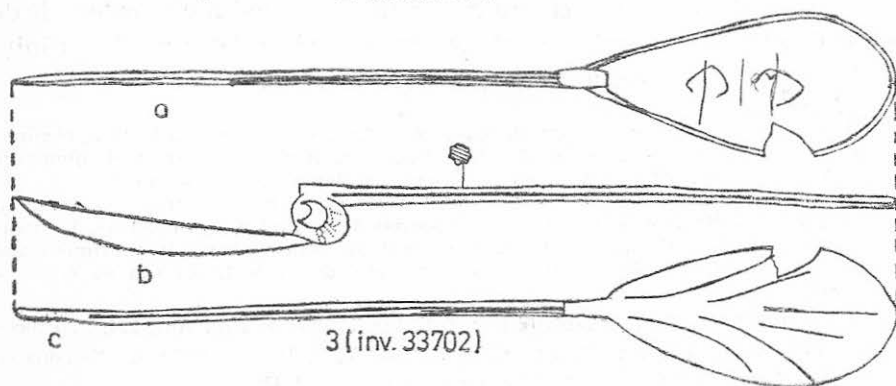
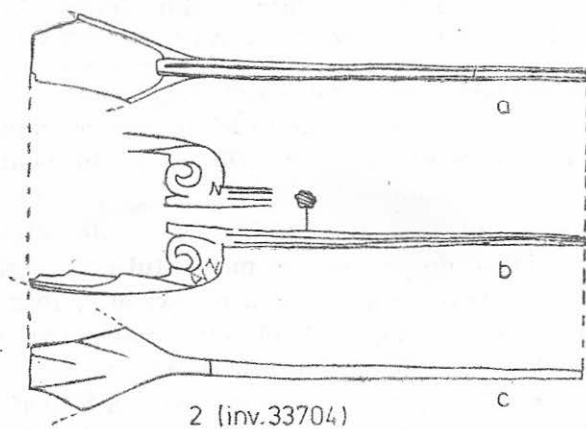
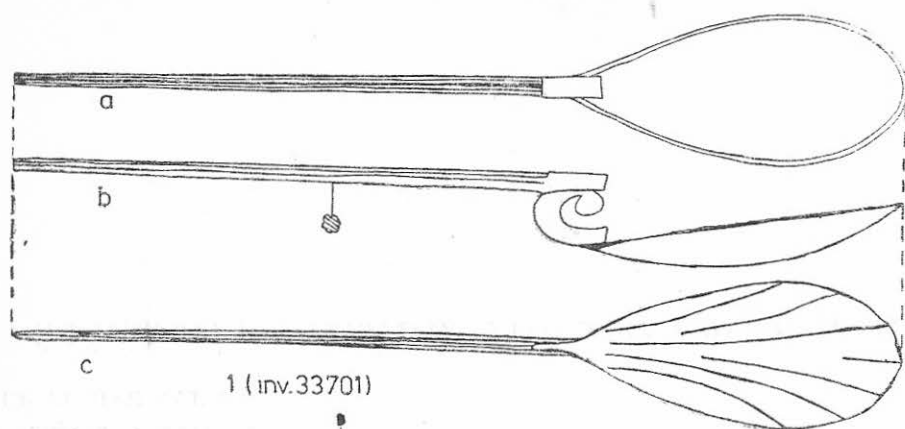
Ea s-a făcut în primăvara anului 1984¹, în ruptura unui mal al Dunării, în apropierea localității *Izvoarele* (Pirjoaia), în cetatea alăturată, identificată mai demult cu antica *Sucidava*² (fig. 1). Tezaurul se compune din 17 obiecte, unele dintre ele relativ bine conservate, altele păstrate în stare fragmentară, destul de precară. În momentul descoperirii, tezaurul, în totalitatea sa, era într-o stare avansată de oxidare³. Prin valoarea lor artistică și cu precădere documentară, piesele componente vin să întregască un patrimoniu de epocă — și așa foarte valoros — al monumentelor romano-bizantine, descoperite în această parte a imperiului.

Precizăm de la început că are în alcătuirea sa mai multe categorii de piese : 6 lingurițe, 6 boluri, o cană de dimensiuni relativ mari, o câniță trilobată, o pateră, o strecurătoare și un reliquarium.

¹ Ni s-a indicat de către descoperitori punctul „Curgani“, care se află la aproximativ 1 km în aval de cetatea romano-bizantină Sucidava. Aici se află un mal, numit de localnici „Malul Roșu“, rupt din terasele zonei și deplasat către albia Dunării. Pe creasta acestui mal, lung de circa 100 m și înalt de 10-15 m, a fost îngropat tezaurul în antichitate (?) la o adâncime de 1,2 m. Un mic sondaj de control a fost efectuat, la rugămintea noastră, în punctul amintit, de către colegul M. Irimia, căruia îi exprimăm aici gratitudinea pentru efortul făcut. Într-o casetă cu deschiderea de 1,5 x 1,5 m nu s-a descoperit nimic.

² Ptolemeu III, 10, 5 (Σουκιδάβα) ; Tab. Peut. VIII, 3; Itin. Ant. 224, 1; Procopius, *De aedif.* IV, 7 (Σουκιδάβα) ; Geogr. Rev. IV, 7, 16 (Saucidapa, Sansidapa, Sanadapa); De Boor, *Not. Episc.*, 533 (Σεκεδέπων); CIL III, 12456.

³ Nu i s-a făcut încă o analiză metalografică, ceea ce ne determină să reluăm ulterior unele părți ale articolului. Menționăm, de asemenea, că lotul de piese se găsește acum în laboratorul de restaurare.

Pl. I: 1-3 — lingurițe

Întrucît descoperirea nu s-a făcut într-un complex arheologic, care ne-ar fi putut oferi un minimum de date necesare la încadrarea în repere cronologice relativ strînse sau la apartenența lor — fie la o instituție ecleziastică, fie la o persoană particulară — vom încerca în continuare să aflăm răspuns, în limita posibilului, la unele din întrebările deja enunțate. Vom analiza fiecare categorie din punct de vedere al formei, decorului, manierei de lucru, prezenței unor inscripții și ștampile etc., pentru a ajunge la încheieri mai circumstanțiate legate de datarea, apartenența și circulația pieselor în discuție.

I. *Lingurițele*

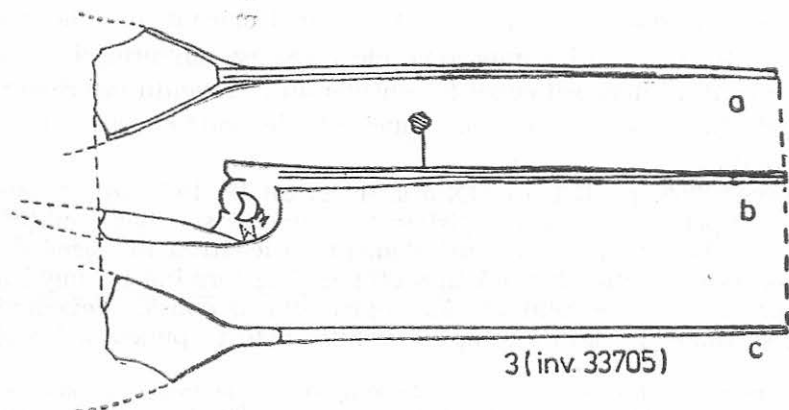
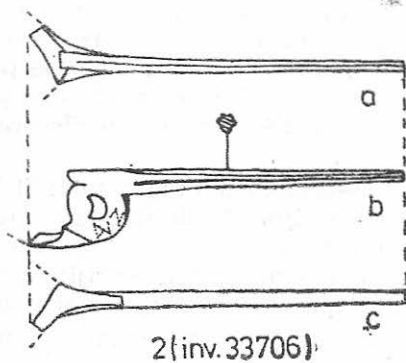
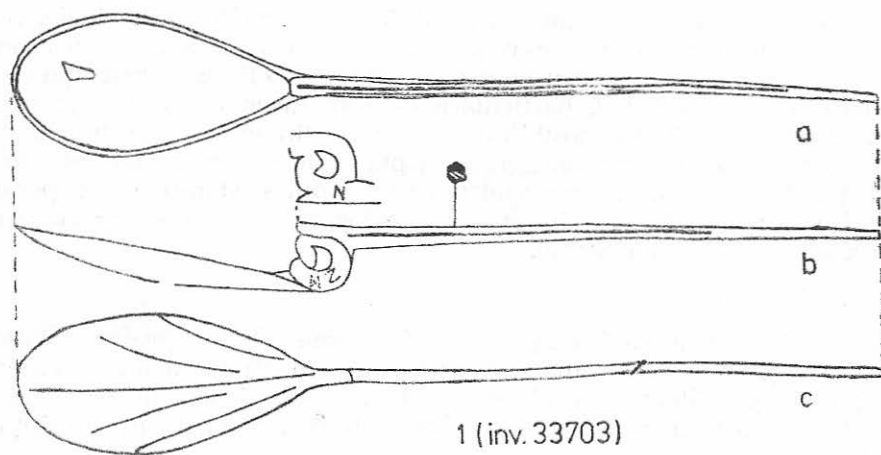
Cele șase exemplare, deși au în unele cazuri o stare precară de conservare, ne permit totuși câteva observații de amănunt. La prima vedere, exemplarele par identice; o observație mai atentă, însă, ne conduce la constatarea unor diferențe legate de dimensiunile, decorul sau inscripțiile aplicate pe unele dintre ele.

1. Inv. 33701; pl. I/1a-c; IX/1a, b; lg. totală: 21,7 cm; lg. cupei: 7,4 cm; lt. cupei: 3,7 cm. Cupa este piriformă, iar coada lungă și subțire. Cele două părți sînt legate printr-un element intermediar în formă de volută. Către volută, coada este pătrată în secțiune — pe porțiunea corespunzătoare volutei — apoi se subțiază către capătul opus și prezintă șase caneluri longitudinale. Partea dorsală a cupei este decorată cu opt fațete dispuse în evantai.

2. Inv. 33702; pl. I/3a-c; IX/3 a, b; lg. totală: 21,7 cm; lg. cupei: 7 cm; lt. cupei: 3,6 cm. Cupa este piriformă, alungită, iar coada este lungă și subțire, cu același ornament în formă de volută la punctul de legătură — numai că aici voluta este lucrată mai puțin îngrijit față de exemplarul precedent. Coada este dreptunghiulară în secțiune și tăiată în unghi la capătul dinspre cupă, subțindu-se spre vîrf; prezintă opt caneluri longitudinale. Pe latura stîngă a volutei a fost scrisă, prin punctare, inscripția *BIKT*. În interiorul cupei a fost stîngaci zgîriată, în dublu exemplar, litera *phi* (Φ); peste al doilea *phi* au fost înscrise, mai mărunt, literele *omicron* și *sigma*, astfel încît, citite împreună, ele întregesc cuvîntul $\Phi\varsigma$ „lumină”⁴. Literele din interiorul cupei le considerăm intervenții ulterioare manufacturării. Și în acest caz dorsala cupei este decorată cu șase fațete dispuse în evantai.

3. Inv. 33703; pl. II/1 a-c; IX/5 a, b; lg. totală: 19,5 cm; lg. cupei: 6,2 cm; lt. cupei: 3,3 cm. Cupă piriformă, alungită și coadă subțire, cu cinci caneluri longitudinale; același element de legătură în formă de volută. Coada este dreptunghiulară în secțiune și se termină în unghi ascuțit deasupra volutei; se subțiază către extremitatea opusă, devenind rotundă în secțiune. Pe latura stîngă a volutei a fost punctată inscripția

⁴ $\Phi\varsigma$ în loc de $\Phi\omega\varsigma$ —; $Z\omega\eta$ în loc de $Z\omega\eta$, cum se întîlnește în numeroase inscripții din epocă; cf. Em. Popescu, *Inscripțiile grecești și latine din sec. IV-XIII descoperite în România*, București, 1976, p. 142, nr. 51, 97, 181, 228, 252, 444 etc.

Pl. II: 1-3 — lingurițe

NAZ, cu primele două litere în ligatură. Pe această latură a volutei a fost zgîriată — evident, tot o intervenție ulterioară — litera *niu* (N). Partea dorsală a cupei este decorată cu șase fațete în evantai.

Celelalte trei exemplare sînt fragmentare; ele mai păstrează părți din cupe, cozi și elementul de legătură.

4. Inv. 33704; pl. I/2 a-c; IX/2a, b; lg. păstrată: 13,7 cm. Cupa și coada conservate parțial; sînt legate printr-o volută, care are pe latura stîngă, imprimată prin punctare, o inscripție identică celei a exemplarului precedent, iar pe cea din dreapta, litera *niu*, zgîriată. Coada este tăiată oblic la capătul dinspre cupă și este dreptunghiulară în secțiune; se subțiază către extremitatea opusă și este decorată cu cinci caneluri longitudinale.

5. Inv. 33705; pl. II/3 a-c; IX/4a, b; lg. păstrată: 15,4 cm. Cupa și coada sînt parțial conservate și au forma identică cu cea a exemplarelor de la inv. 33703 și 33704. Pe latura stîngă a volutei a fost punctată inscripția NAZ, cu primele două litere tot în ligatură.

6. Inv. 33706; pl. II/2 a-c; IX/6 a, b; lg. păstrată: 8,3 cm. Este un exemplar identic ca formă cu cele prezentate la numerele 3, 4 și 5.

Prin urmare, toate piesele au cupă piriformă alungită și cozi subțiri, pătrate în secțiune; sînt decorate cu 5 pînă la 8 caneluri longitudinale. Legăturile dintre cupe și cozi se fac printr-un element intermediar, în formă de volută, pe care s-au punctat, de la caz la caz, inscripțiile BIKT, pe un exemplar, sau NAZ, pe alte patru.

Astfel de piese sînt numeroase în aria de întindere a Imperiului romano-bizantin. Ele intră într-o categorie întîlnită în Europa, Africa de nord și Orientul Apropiat, atît în fostele provincii ale imperiului tîrziu, cît și în afara granițelor sale⁵. De cele mai multe ori, astfel de piese apar izolat⁶, dar sînt și cazuri în care ele intră în componența unor depozite de argintărie, cum ar fi cele de la Canoscio⁷ (Italia), Mindenhall⁸ (Anglia), Kaiseraugst⁹ (Elveția) etc. Pe teritoriul României se cunosc mai multe exemplare, majoritatea — dacă nu chiar în exclusivitate — produs al descoperirilor întimplătoare. Astfel, două piese, lucrate tot din argint și într-o manieră foarte apropiată exemplarelor de la Sucidava-Izvoarele, s-au găsit în secolul trecut la Dierna¹⁰ (aflate acum la Kunsthistorisches Museum din Viena), împreună, se pare, cu un bol lucrat tot din argint. Toate

⁵ Un catalog al acestui gen de descoperiri îl are V. Milošić, in Bericht der Römisch-Germanischen Kommission, 49, 1968, p. 111-146, completat ulterior de D. Scherlock, in Bericht der Röm.-Germ. Kommission, 54, 1979, p. 203-211.

⁶ V. Milošić, *op. cit.*, *passim*.

⁷ E. Giovagnoli, in RAC, 12, 1935, p. 313-328; idem, *Il tesoro Eucaristico di Canoscio*, Città di Castello, 1940.

⁸ I. W. Brailsford, *The Mildenhall Treasure* (British Museum, 1947); K. S. Painter, *The Mildenhall Treasure: A Reconsideration*, British Museum Quarterly, XXXVII, 1973, p. 154-180; idem, *The Mildenhall Treasure*, British Museum Publications, London, 1977.

⁹ R. Laur-Belart, *Der spätrömische Silberschatz von Kaiseraugst/Aargau, Augst*, 1963.

¹⁰ D. Scherlock, *op. cit.*, p. 209 și fig. 1/3; R. Florescu, I. Miclea, *Tezaure transilvane la Kunsthistorisches Museum din Viena*, București, 1979, p. 39, pl. 31, 32 și 62, L. Mărghită, *Banatul în lumina arheologiei*, 2, Timișoara, 1980, p. 167.

descoperirile au fost încadrate, din punct de vedere cronologic, în a doua jumătate a sec. IV e.n.¹¹. Continuând seria descoperirilor de pe teritoriul României, amintim alte trei exemplare de același tip, lucrate tot din argint, la Botoșani, și aflate acum în colecțiile Muzeului de istorie din Moscova. Ele au fost datate, ca și precedentele, în a doua jumătate a sec. IV e.n.¹².

O lingură descoperită la Cioara (jud. Sălaj), pare să fie ceva mai timpurie¹³. În sfârșit, tot din Transilvania, cu loc de descoperire încă neidentificat¹⁴, provine un exemplar asemănător.

În încercarea de datare a lingurițelor de la Sucidava-Izvoarele, elementele pe care le avem la dispoziție sînt forma cupei și a minerului, dar mai ales, voluta intermediară. Exemplare aproape identice de la Kaiser-augst¹⁵, Mildenhall¹⁶, Biddulph¹⁷ etc. au fost încadrate cronologic în a doua jumătate a sec. IV e.n., perioadă în care trebuie să fi fost lucrate și piesele în discuție.

Cît privește inscripțiile imprimate pe volutele a cinci dintre exemplare, ele fac parte dintr-o practică obișnuită și răspîdită¹⁸. În cazul nostru, inscripția *BIKT* poate fi ușor întregită prin antroponimul *BIKT(OR)* — probabil numele posesorului inițial. Menționăm că acest nume, cu aceeași calitate, mai este cunoscut pe piese asemănătoare de la Roma¹⁹, Mainz²⁰, Saint-Germain-en-Laye²¹.

În al doilea caz, inscripția cuprinde doar trei litere, care pot fi întregite în cuvntul grecesc *NAZ* (*ναός*), de la epitetul lui *Iisus*, ceea ce ni se pare foarte probabil, dată fiind proveniența orientală a obiectelor. Nu putem însă exclude nici formele latinești *NAZ(arius)*, *NAZ(arinus)* sau *NAZ(arinanus)*, nume propuse a fi întregite și pe o inscripție de la Tomis²² și cum ar fi probabil dacă am considera că majuscula a fost executată în mediul latinesc de la Sucidava.

Deoarece pe cinci din cele șase lingurițe care intră în componența tezaurului nostru, găsim imprimate două nume diferite, înclinăm să credem că inițial ele s-au aflat în posesia a doi sau mai degrabă trei proprietari, dar nu putem ști dacă aceștia — chiar creștini fiind — le-au folosit la împărțășanie, ori ca tacîmuri obișnuite. Inscripția în forma *φoc*, pe care credem că o putem citi în cupa exemplarului de la inv. 33703 (pl. I/3a),

¹¹ R. Florescu, I. Miclea, *op. cit.*, *loc. cit.*

¹² L. A. Matzulewitsch, in *Pamiatniki Gosudarstvennogo Ermitaja*, 1926, p. 112.

¹³ V. Miloicic, *op. cit.*, p. 136; D. Scherlock, *op. cit.*, p. 205.

¹⁴ M. Gramatopol in *Dacia Antiqua*, București, 1982, p. 266, pl. XXVII/17.

¹⁵ R. Florescu, I. Miclea, *op. cit.*, p. 39.

¹⁶ K. S. Painter, *The Mildenhall Treasure*, Oxford, 1977, *passim*.

¹⁷ Idem, in *RAC*, XLIX, 1973, 1-4, p. 195-209; idem, in *The Antiquaries Journal*, LV, 1975, I, p. 62-69, pl. XVI.

¹⁸ V. Miloicic, *op. cit.*, *passim*; D. Scherlock, *loc. cit.*

¹⁹ Pe exemplarul de la Roma numele este scris cu caractere grecești ca și pe cel de la Sucidava-Izvoarele, cf. D. Scherlock, *op. cit.*, p. 206.

²⁰ V. Miloicic, *op. cit.*, p. 146.

²¹ F. Gabrol, H. Leclercq, *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, t. 3, partea a 2-a, Paris, 1914, col. 3176; V. Miloicic, *loc. cit.*

²² Em. Popescu, *op. cit.*, p. 76-77, nr. 40.

este stingaci marcată și constituie, desigur, o intervenție ulterioară manufacturării. Ea ar putea constitui un indiciu al folosirii exemplarului respectiv — și nu numai al lui — la euharistie, așa după cum se și sugerează în literatura de specialitate.

II. Bolurile

Din cele șase exemplare care intră în componența tezaurului, patru au formă și dimensiuni identice: diam.: 16,5 cm; în.: 7,3 cm (pl. III/1, 2; pl. IV/1, 2; pl. X/1-4, 23). Corpul, lucrat prin batere și șlefuire, este de formă aproximativ tronconică, ușor rotunjit către bază, cu fund aplătizat, de care a fost sudat un picior inelar, relativ înalt și evazat către bază. Buza plată, mult adusă în exterior, are marginea rotunjită, ușor supraînălțată, coborînd apoi aproape paralel cu pereții vasului. Cupa are ca decor central patru cercuri concentrice, incizate. Buza este decorată cu o bandă de caneluri dispuse radial între două linii incizate, iar către margini apare o succesiune de caneluri și profilaturi dispuse concentric. Toate cele patru vase au fost marcate cu aceeași șampilă aplicată pe partea dorsală. Șampilă este de formă aproape circulară și are în cîmpul central o cruce în relief, în jurul căreia a fost imprimată, deasemenea, cu litere în relief, o inscripție de la care s-au mai păstrat literele HC.XIOY (pl. XIII/1-4). Inscripția, după toate probabilitățile, s-ar putea completa HC(Y)XIOY — „al lui Eshios“. Numele în genitiv l-ar putea indica pe producătorul vasului, dar nu poate fi exclusă nici posibilitatea ca respectiva șampilă să fi fost aplicată pe foaia de argint înainte de prelucrarea ei, ca o garanție a calității metalului²⁴.

Din punct de vedere al formei, cele patru vase seamănă foarte mult cu unele exemplare din tezaurul de la Kaiseraugst, datat la începutul celei de a doua jumătăți a sec. IV e.n.²⁵, în timp ce decorul în bandă concentrată de caneluri dispuse radial, apare pe platoul de la Cesena, de la sfîrșitul aceluiași secol²⁶. Ținînd seama de aceste două elemente de comparație, precum și de faptul că tipul de șampilă aplicat pe cele patru vase — cel puțin așa cum ne indică bibliografia cercetată pînă acum²⁷ — nu pare să fie prea tîrziu, datăm aceste boluri de la Sucidava-Izvoarele în a doua jumătate, eventual către sfîrșitul sec. IV e.n.

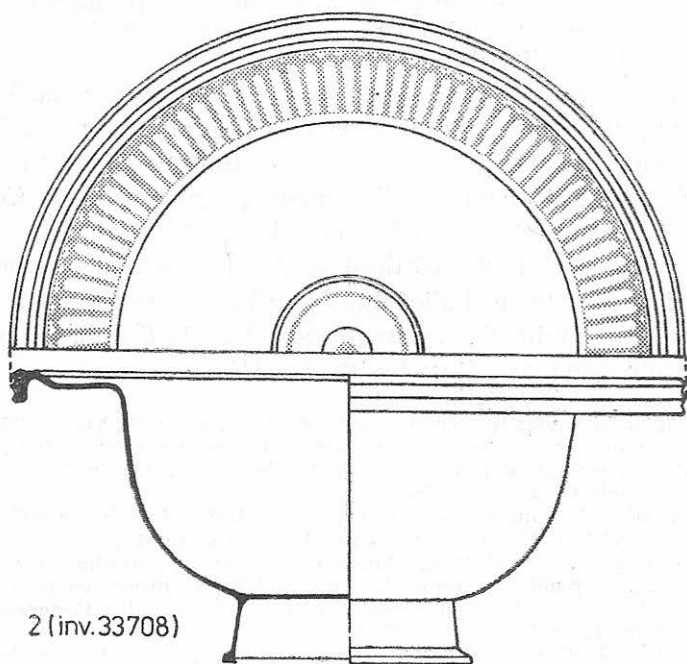
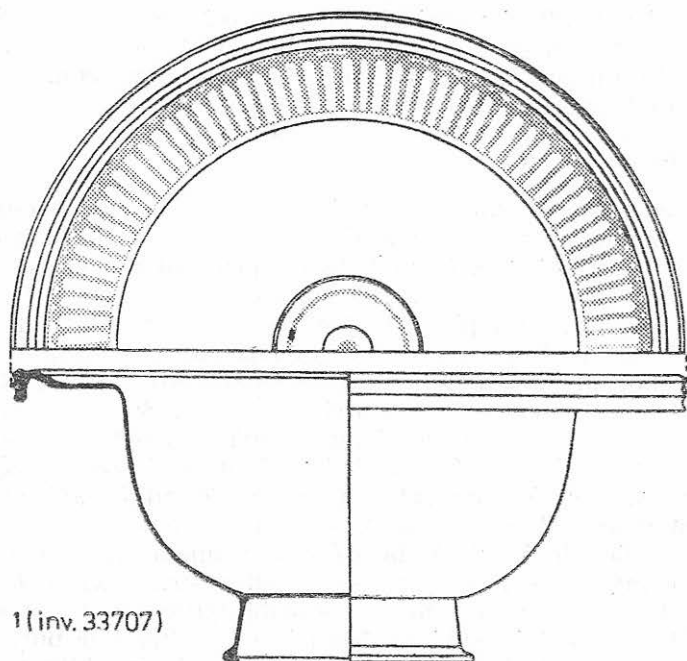
²³ Exemplarele respective, cu numerele de inventar: 33707, 33708, 33709, 33710, sînt practic la fel, motiv pentru care ne vom rezuma la descrierea lor globală.

²⁴ L. Matzulewitsch, *Byzantinische Antike*, Berlin-Leipzig, 1929, p. 2.

²⁵ R. Leur-Belart, *op. cit.*, passim.

²⁶ P. E. Arias, în *Anuario della Scuola Archeologica di Atena e delle missioni Italiane in Oriente, XXIV-XXVI (VIII-X)*, Roma, 1950, p. 343, fig. 1, 2.

²⁷ Ne referim în special la L. Matzulewitsch, *op. cit.*, passim, precum și la unele lucrări în care este publicată argintăria din sec. VI e.n., piese cu monograme, datînd din aceeași perioadă: N. Firatli în *Akten des VII Internationalen Kongresses für Christliche Archäologie*, Trier, 1965, p. 523-525, fig. 4-6 și 11-12; T. Gherasimov, în *Izvestiia na Archeologiceskaia Institut*, XXX, Sofia, 1967, p. 200-205; P. C. Finney, în *RAC*, LVIII, 3-4, 1982, p. 383-407. Lucrări de strictă specialitate, ca de exemplu *Byzantine Silver Stamps*, nu ne-au fost accesibile.

Pl. III : 1-2 — boluri cu caneluri radiale pe buză

Cel de-al cincilea bol (inv. 33711) pl. V/1; XI/1a, b), de dimensiuni ceva mai mari, are diam.: 2,15 cm și în.: 8,7 cm. Seamănă mult cu primele patru exemplare în ceea ce privește forma și decorul. Are corpul în formă tronconică, rotunjit către bază; fundul este plat. Picioarul este relativ înalt, tronconic și evazat către bază. Buza orizontală, mult trasă în afară, are pe margine o nervură plină, ușor suprainălțată. Fundul este decorat în partea centrală cu trei cercuri concentrice, iar buza cu o bandă de caneluri dispuse radial. Capătul dinspre exterior al acestora este delimitat prin punctare.

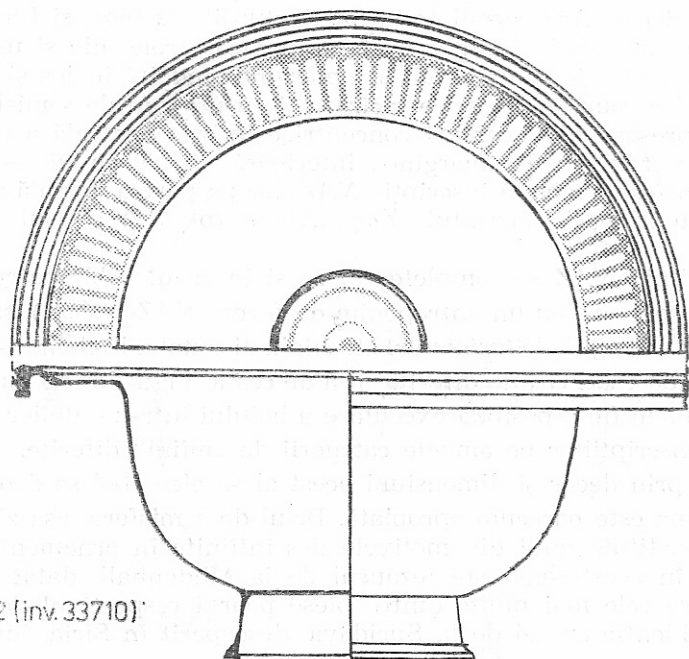
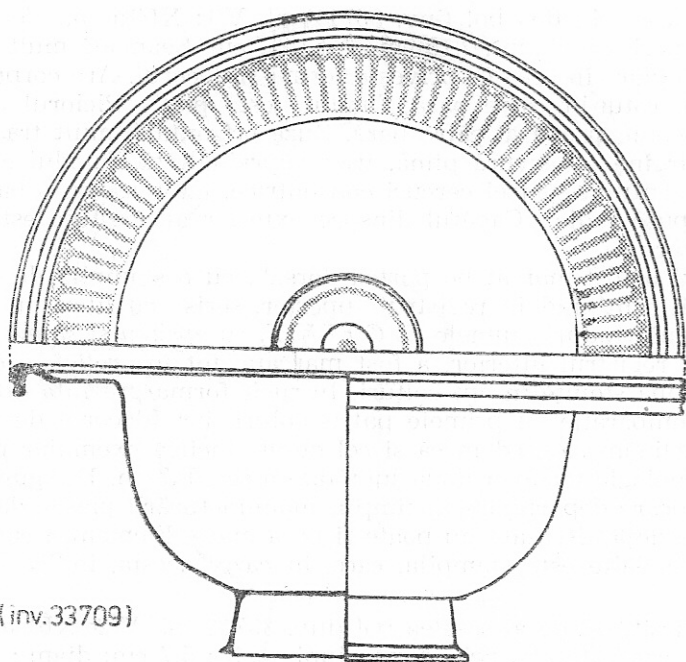
Vasul a fost marcat pe partea dorsală cu o ștampilă de formă ușor elipsoidală, conținând în registrul superior, scris cu litere în relief, dispuse pe două rânduri, numele EYC/EBIOY, cu *epsilon* și *sigma* lunare (pl. XIII/5). În registrul inferior, a fost marcată, tot în relief, o cruce încadrată de două stelute în opt colțuri. Întrucât forma prezintă diferențe minime în comparație cu primele patru boluri, iar decorul devine practic identic, înclinăm să credem că și cel de-al cincilea exemplar poate fi încadrat cronologic tot în a doua jumătate a sec. IV e.n. Desigur, nu exclu-dem o oarecare departajare în timp a manufacturării piesei, dar care față de bolurile deja discutate nu poate fi prea mare. Elementul care îl deosebește de celelalte este ștampila, care, în cazul acesta, indică un alt producător.

În sfârșit, cel de al șaselea bol (inv. 33712; pl. V/2; XI/2 a, b) se deosebește de celelalte atât prin dimensiuni — în.: 5,7 cm; diam.: 14,5 cm — cât și prin decor. Are corpul tronconic, rotunjit la bază și fundul drept. Picioarul inelar, relativ înalt, este de asemenea tronconic și ușor evazat. Buza orizontală este mult lătită; are marginea îndoită în jos și este decorată cu trei cercuri concentrice incizate și cu un brîu de semisfere, realizate prin presare. Trei cercuri concentrice în aria centrală a cupei completează acest decor. Pe marginea interioară a picioarului — conservat parțial — a fost punctată inscripția NAZ, iar pe partea dorsală a cupei s-a scrijelat, cu stîngăcie, cuvîntul Ζοή, „viață“ (pl. V/2). Vasul nu a fost ștampilat.

Inscripția NAZ se completează, ca și în cazul celor patru lingurițe prezentate mai sus, cu un antroponim de forma NAZ(αρῆως), sau NAZ(*arius*), NAZ(*arinus*), NAZ(*arivanus*) etc., deja discutate, indicîndu-ne, probabil, același posesor. Grafia diferită însă de cea a lingurilor ne îndreptățește să presupunem fie o posibilă executare a bolului într-un atelier diferit, fie aplicarea inscripțiilor pe ambele categorii de „mîini“ diferite.

Deși prin decor și dimensiuni acest al șaselea bol se deosebește de restul, forma este oarecum apropiată. Brîul de semisfere, așa-zisul „decor perlat“, constituie unul din motivele des întîlnite în ornamentica epocii. Revelator în acest sens este tezaurul de la Mildenhall, datat în sec. IV e.n., la care cele mai multe dintre piese poartă respectivul decor.²⁸ Un exemplar identic cu cel de la Sucidava, descoperit în Siria, împreună cu

²⁸ K. S. Painter, *op. cit.*, passim.

Pl. IV: 1-2 — boluri cu caneluri radiale pe buză.

monede de la Gratian (375-382 e.n.) și Valentinian al II-lea (388-392 e.n.) a fost datat la sfîrșitul sec. IV e.n.²⁹

În sfîrșit, în Alesia, același tip de bol cu decor perlat apare într-un context datat la sfîrșitul sec. IV și începutul sec. V e.n.³⁰

Prin analogie, este foarte probabil ca exemplarul suicidavens să se încadreze în limitele date de sfîrșitul sec. IV și, probabil, primii ani ai sec. V e.n.

Referindu-ne la toate cele șase boluri, putem considera că ele au putut fi produse începînd de la mijlocul sec. IV e.n. pînă la sfîrșitul secolului, poate și în primii ani ai celui următor. Faptul că din cele șase exemplare, cinci au fost marcate cu două tipuri de ștampile — al șaselea nefiînd ștampilat — ne relevă proveniența lor din ateliere diferite. Nu putem cunoaște decît unul din posesorii inițiali; nu putem ști însă dacă în această perioadă au fost folosite ca simplă veselă sau au servit la practici liturgice, specifice cultului creștin. Credem că au primit cea de a doua întrebuințare, într-o perioadă mai tîrzie, cînd, prin danii sau pur și simplu prin achiziții ajung în proprietatea bisericii, în cazul nostru a aceleia de la Sucidava³¹.

III. *Cana mare* (Inv. 33717; pl. VI; XII/1); lucrată tot în tehnica metaloplastică; dimensiuni: în.: 27,5 cm; diam.: 15,7 cm. Bazinul, fără decor, este piriform, cu diametrul maxim în jumătatea superioară. Gîtul tronconic, înalt, se termină printr-o buză evazată cu marginea adusă în jos. Baza este ușor lărgită și concavă. Toarta, lucrată din foaie groasă de argint, cu două capete de grifoni la extremități, a fost decorată în partea superioară prin frapare, în forma unui vrej de viță-de-vie. Îndoită aproximativ în unghi drept, ea coboară aproape vertical, avînd ca decor patru caneluri longitudinale. Capătul de jos, modelat cordiform, se fixează de umărul vasului. Gîtul este decorat cu o succesiune de caneluri orizontale, dispuse în trei registre. Nu are ștampilă.

Cănille de acest tip, de epocă romană tîrzie, nu sînt o prezență nouă între descoperirile făcute pe teritoriul României. Există exemplare lucrate din aur sau argint, cu dimensiuni, forme și decor diferite, dar toate datate în sec. IV-V e.n.; apar în componența tezaurilor de la Pietroasa³², Apahida³³ și, mai recent, la Tăuteni-Bihor³⁴. Cana de la Sucidava-Izvoarele

²⁹ H. Schunk, *Kunst der spätantike im Mittelmeerraum*, Berlin, 1939, p. 38-39, nr. 105, pl. 26; vasul are punctată inscripția ΑΒΑΑΤΟC ΦΡΑΓΙCΕΝ — 'Αβάζα το σφραγισεν.

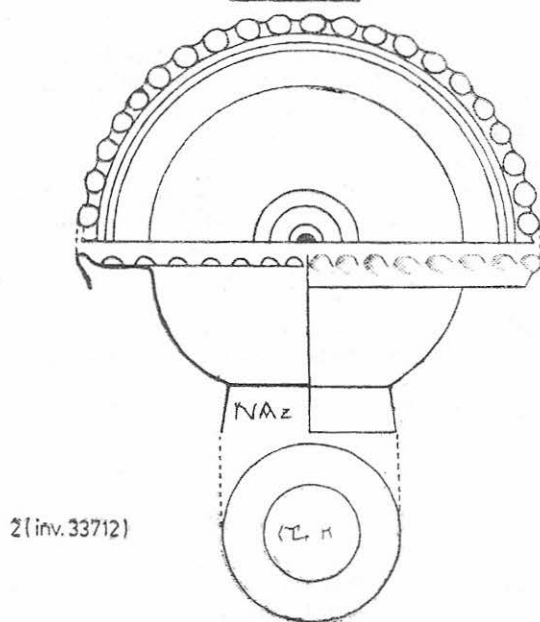
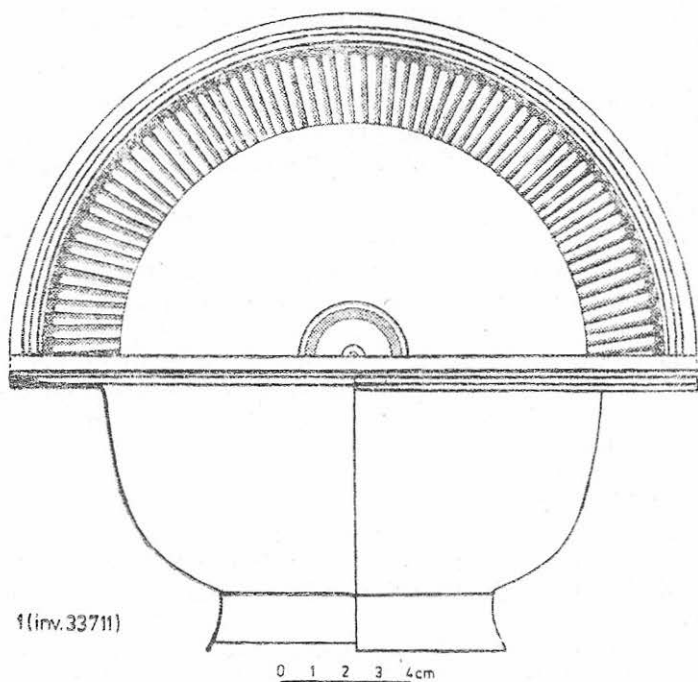
³⁰ Y. Le Gall, *Un service eucharistique du IV-e siècle à Alésia*, Melanges J. Carcopino, Paris, 1966, p. 613-628, fig. 3.

³¹ Petre Diaconu, în BOR, 81, 5-6, 1963, p. 546-548, fig. 1. Pentru identificarea cetății de la Sucidava cu un centru episcopal, vezi Em. Popescu, în Studii Teologice, II, anul XXXII, 7-10, 1980.

³² Din vasta bibliografie consacrată celebrului tezaur, menționăm doar: Al. Odobescu, *Le trésor de Pétoasa. Étude sur l'orfèvrerie antique*, 1889-1900; M. Isbănescu, în La revue de philologie romaine et germanique, 1, 1957, 107; K. Horedt, în AMN, 6, 1969, p. 549-552; Ec. Vulpe, *Tezaurul de la Pietroasa*, București, 1967; R. Harhoiu, *The Treasure from Pietroasa, Romania*, Oxford, 1977, cu bibliografia.

³³ K. Horedt, *Untersuchungen zur frühgeschichte Siebenbürgens*, București, 1958, p. 72-73, cu bibliografia respectivă.

³⁴ S. Dumitrașcu, *Tezaurul de la Tăuteni-Bihor*, Oradea, 1973.

Pl. V: 1-2; 1 — bol mare cu buza canelată radial; 2 — bol cu decor perlat.

este apropiată ca formă și dimensiuni de cea descoperită la Water Newton, în Anglia, și datată în sec. IV e.n.³⁵, dar se deosebește de aceasta prin decor; ultima este bogat ornamentată cu motive geometrice și vegetale.

Pe de altă parte, același tip de vas, dar cu forme oarecum deosebite ale bazinului — avînd însă toarta asemănătoare — întîlnim la Trier³⁶ și în apropiere de Antiochia, la Daphne-Harbie³⁷, ambele piese plasate cronologic în sec. IV e.n.; la Pietroasa, datarea se face mai degrabă către a doua jumătate a sec. IV e.n., pînă către anul 400 e.n.³⁸. Luînd în considerare asemănările de formă, decor, manieră de lucru etc. cu vasele menționate, credem că și cana de la Sucidava-Izvoarele se poate încadra cronologic în aceeași perioadă.

IV. *Cana mică trilobată și patera* ne aduc în contextul tezaurului sucidavens în care se integrează, unele lămuriri esențiale relative la apartenența lor și la scopul funcțional al întregului ansamblu.

Cana (Inv. 33714; pl. VII/1; XII/2) are înălț. de 10,6 cm și diam. maxim de 7,6 cm. Este lucrată prin batere, din foaie de argint. Corpul vasului, piriform, are diametrul maxim în partea superioară. Fundul este plat. Gîtul relativ înalt și evazat, se termină cu o gură trilobată și cu buza adusă spre exterior. Toarta lucrată din tablă groasă de argint este ușor supraînălțată și se prinde sub buză și pe umărul bazinului. Începînd de la bază, recipientul este decorat cu trei briuri în relief, modelate în torsadă și dispuse orizontal, alternînd cu două cîmpuri de hexagoane în relief, așezate vertical. Gîtul vasului a fost decorat în spațiile dintre lobi cu motive geometrice și vegetale. Toarta, terminată la bază cu un disc concav, are imprimat, prin punctare, un vrej de viță puternic stilizat. Pe fundul vasului a fost imprimată o ștampilă dreptunghiulară care cuprinde în partea centrală o cruce flancată de două stelute cu cîte opt raze, ambele lucrate în relief. Tot în relief este imprimat în genitiv numele ΚΩΚΤΑΝ/ΤΙΝΟΥ (pl. XIII/6). În apropierea ștampei a fost scrijelată ușor litera Σ (?).

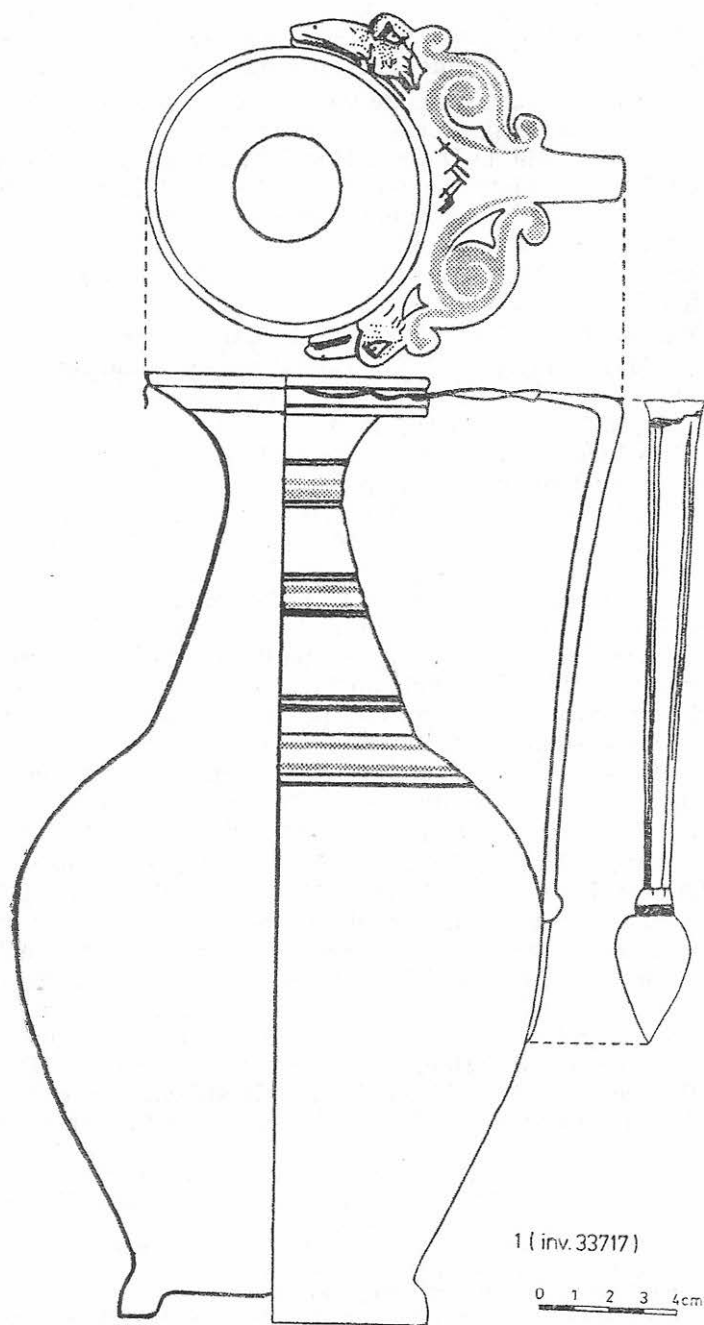
Patera (Inv. 33715; pl. VII/2 a, b; XII/3 a, b) are dimensiunile: înălț. 4,4 cm; lg.: 21,6 cm; diam. cupei: 13 cm. Cupa vasului, lucrată prin batere, redă un ansamblu ornamental alcătuit dintr-un cîmp de caneluri dispuse radial. Cîmpul încadrează în centru un medalion pe care s-a imprimat, prin presare, un kantharos cu doi porumbei care beau apă. Piciorul inelar al vasului este tronconic și ușor evazat către bază. Minerul lucrat din foaie groasă de argint, se prinde de cupă la nivelul buzei, care este adusă în plan orizontal către exterior; este ușor evazat la capăt. Decorul este constituit din aceeași ghirlandă de viță-de-vie stilizată, pe care o întîlnim la toarta căniței trilobate, amplasată de data aceasta într-un chenar de

³⁵ K. S. Painter, *A fourth-century Christian Silver Treasure found at Water Newton, England*, in RAC, LI, 1975, 3-4, p. 333-345, fig. 4; idem, *The Water Newton Early Christian Silver*, London, 1977, p. 12-13, pl. 5.

³⁶ R. Schindler, *Landesmuseum Trier. Führer durch die vorgeschichtliche und römische Abteilung*, p. 79, fig. 242; F. Baratte, *Römisches Silbergeschirr in den gallischen und germanischen Provinzen*, Stuttgart, 1984, p. 93, fig. 41.

³⁷ M. C. Ross, *Catalog of the Byzantine and Early Mediaeval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection*, I, Washington, 1962, p. 1, pl. 1.

³⁸ K. Horedt, in AMN, 6, 1969, p. 549-552; R. Harhoiu, *op. cit.*, p. 8-9, pl. 11.

Pl. VI: cana mare

caneluri și cercuri în masa metalului. Pe partea dorsală a minerului a fost aplicată o șampilă identică celei de pe fundul căniței trilobate (pl. XIII/7). Deasupra șampilii a fost scrijelată litera Σ (?)³⁹.

Asemănarea motivelor decorative, a proporțiilor, dar mai ales faptul că cele două vase au ștampile identice, ne arată clar că sînt produsul aceluiași atelier, constituind un tot unitar și fiind folosite în consecință. De altfel, o situație identică întîlnim și în cazul renumitului tezaur de la Malaia Perescepina⁴⁰. Făcînd o paralelă cu două dintre piesele acestuia, patera (τό ἑρμιβον) și cana (ὁ ἑξέστης) compun ansamblul τὸ ἑρμιβόξεστον folosit de către prelați în timpul ofierilor liturgice⁴¹.

Decorul celor două vase cuprinde mai multe elemente — porumbel, kantharos, ghirlandă de viță-de-vie — cu largă circulație în imagistica paleocreștină și, de aceea, o încercare de datare numai pe baza acestora este practic imposibilă. Totodată, cîmpul de caneluri radiale și brîul în torsadă sînt frecvent întîlnite în epoca romano-bizantină, deși originea lor este mult mai veche. Faptul că cele două piese alcătuiesc un ansamblu, care în sec. al VI-lea și începutul celui următor era folosit în practica liturgică, așa cum se întîmplă în cazul pieselor de la Malaia Perescepina, nu presupune obligativitatea ca recipientele de la Sucidava să fi fost lucrate într-o perioadă atît de tîrzie.

Patera are unele similitudini cu un exemplar descoperit în apropiere de Perm, datat cel mai tîrziu la începutul sec. VI e.n.⁴².

Pe de altă parte, tipul de șampilă aplicat, atît pe cană cît și pe pateră, este foarte apropiat prin elementele sale de ștampilele aplicate pe boluri. Acest fapt ar pleda pentru datarea ansamblului într-o perioadă mai timpurie, poate contemporană cu aceea în care au fost lucrate și bolurile, sau poate imediat următoare acesteia.

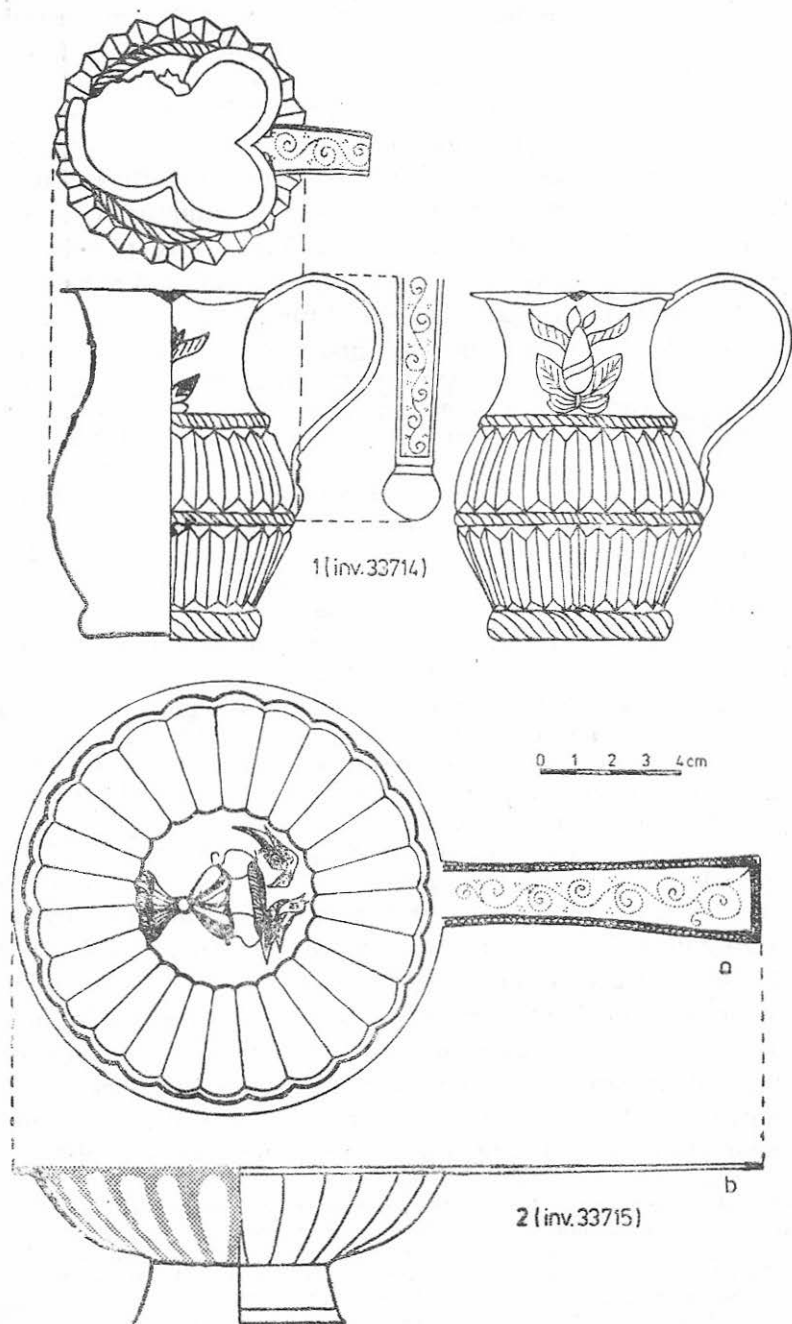
V. *Strecurătoarea* (Inv. 33716; pl. VIII/2 a, b; XI/3) este o piesă de dimensiuni relativ mari: lg.: 16 cm; lg. cupei: 6,8 cm. Cupa se aseamănă cu cea a unei linguri obișnuite. Apucătoarea, de forma unei frunze, are marginile zimțate și se termină cu un motiv decorativ sferoidal. Patru perforații dispuse lateral îi dau aspectul unei frunze de viță-de-vie, stilizate. În interiorul cupei întîlnim cîteva simboluri creștine frumos incizate: pe un cîmp sumar redat este reprezentat un kantharos din care se adapă doi păuni; fiecare din cei doi păuni suprapune imaginea unui pește. Reprezentanțele amintite, dar mai ales cîmpul dintre ele, sînt completate cu un număr mare de perforații. Piesa nu are urme de șampilă.

³⁹ Atît Σ de pe cană cît și de pe pateră, sînt foarte slab scrijelate. Dacă se verifică în viitor exactitatea loc, rămîne să ne îndreptăm gîndurile către semnificația lor. Am putea emite de pe acum ipoteza, că ar reprezenta, în majusculă, toponimul Σουσιδάνα, sau territorium Σuc (indavense), cf. Em. Popescu, *Inscriptiile...*, p. 294, nr. 277.

⁴⁰ L. Matzulewitsch, *Byzantinische Antike*, p. 85.

⁴¹ Idem, p. 82, pl. 17-18, fig. 13-17; I. Barnea, *Les monuments paléochrétiens de Roumanie*, Roma, 1977, p. 225, fig. 83-84.

⁴² L. Matzulewitsch, *op. cit.*, p. 75-76, pl. 16, fig. 9-11.

Pl. VII : 1 — cană mică trilobată; 2 a-b — pateră

În comparație cu lingurile, strecurătorile apar într-un număr mult mai mic, fie izolat, fie în cadrul unor depozite de argintărie cu piese de factură diversă⁴³. Ele pot avea cupă semisferică și coada lungă, așa cum întâlnim în tezaurele de la Water Newton⁴⁴ și Canoscio⁴⁵, sau cupă piri-formă, după modelul celui de-al doilea exemplar din tezaurul de la Canoscio⁴⁶. În legătură cu ultimul, datat în sec. V-VI e.n.⁴⁷, notăm apropierea din punct de vedere al formei, dimensiunilor, manierei de execuție și decorului, de cel de la Sucidava-Izvoarele. Credem că exemplarul nostru nu poate depăși ca moment de execuție sec. V e.n., ținând cont și de momentul constituirii depozitului, așa cum vom vedea mai departe.

Este greu de stabilit dacă piesa avea un posesor inițial, care ar fi putut dona, la un moment dat, unui locaș de cult — așa cum presupunem că s-ar fi putut întâmpla cu unele dintre componentele tezaurului — ori a fost achiziționată chiar de către biserică, din necesități legate de practica liturgică.

VI. *Reliquarium*-ul. (Inv. 33713; pl. VIII/1 a-f; XI/4, 5) este cel de-al șaptesprezecelea — și ultimul — obiect din componența tezaurului sucidavens. Piesă tipic creștină, cu arca aproximativ paralelipipedică, ușor distorsionată din lucru. Dimensiunile laturilor de bază: 6 x 6,1 cm; la partea superioară ele sînt ușor modificate: 6,2 x 6,6 cm; în.: 5,5 cm. Capacul, cu laturile de 6,5 x 6,6 cm, se fixează pe buza arcei tăiate în unghi drept. Prin batere, partea centrală a fost modelată în forma unui trunchi de piramidă, înalt de 2,8 cm. Închizătoarea lucrată din foaie de argint cu lățimea de 1,4 cm și modelată la partea superioară în volută, este fixată în poziție verticală de unul dintre pereții arcei. Înălțimea totală a piesei: 7,6 cm.

Pereții arcei, precum și laturile corespunzătoare de pe capac, poartă un decor incizat, cuprinzînd forme geometrice și vegetale tipice pentru arta creștină timpurie. El este înscris, de la caz la caz, într-un chenar dublu, dreptunghiular — pe fiecare din cei patru pereți ai arcei — ori trapezoidal, pe capac. Pe trei din cele patru laturi, pereții arcei și ai capacului au același decor, excepție făcînd latura frontală a casetei unde el diferă. Pe peretele frontal este redat în interiorul chenarului un romb cu laturile ușor canelate, mărginite de două incizii; el este plasat între elementele decorative de caracter vegetal. În interiorul rombului este înscrisă hristograma cu arcul lui rho deschis.

Pe latura corespunzătoare a capacului este redată crucea cu capetele hastelor ușor lățite. Pereții laterali poartă un decor identic, reprezentat de o rețea de cercuri întretăiate și cruci stilizate; În sfîrșit, pe al patrulea perete decorul este repartizat în două registre identice, suprapuse, care

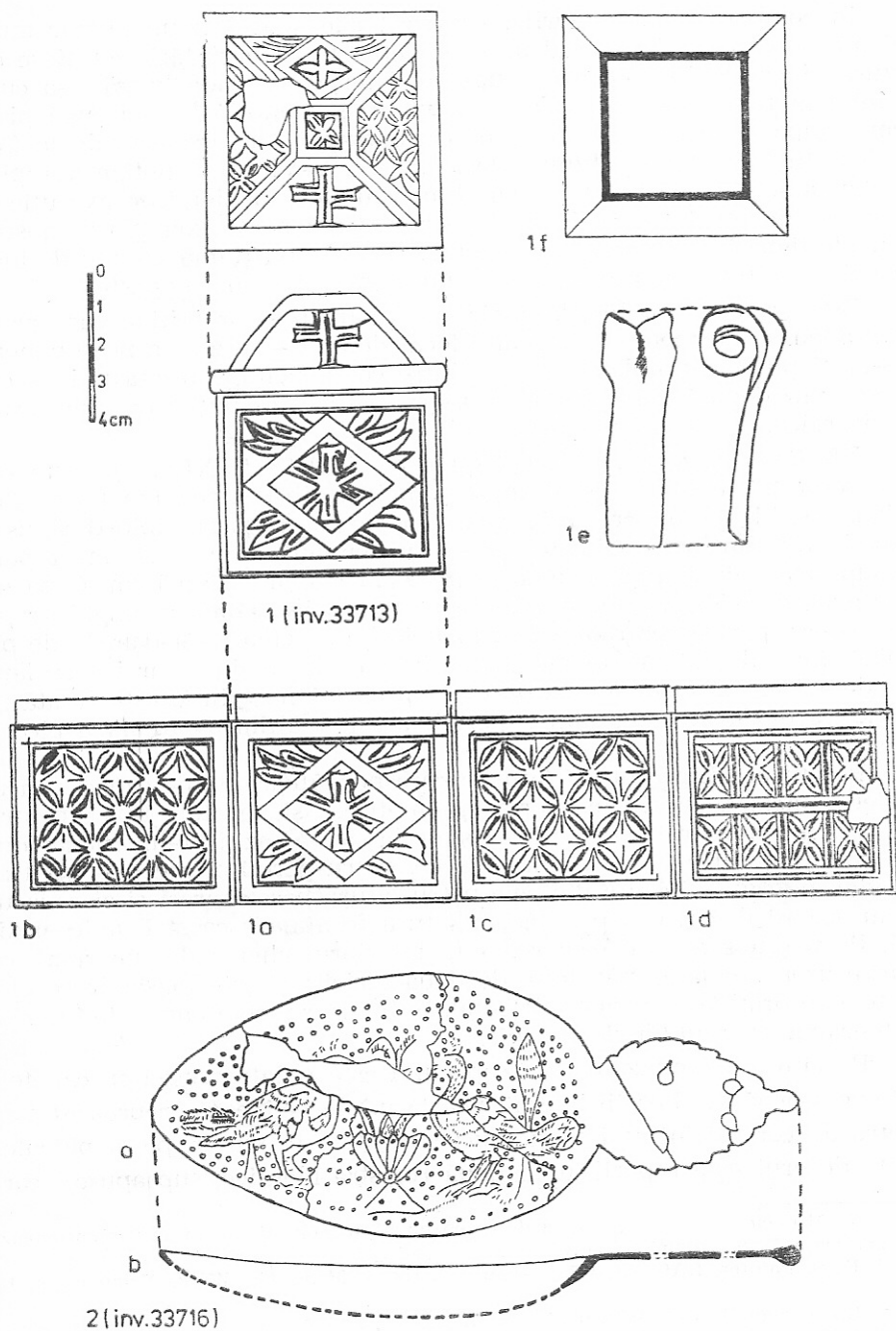
⁴³ V. Miloicic, *op. cit.*, p. 113; la data redactării articolului său autorul menționează descoperirea a 37 de linguri-strecurătoare.

⁴⁴ K. S. Painter, RAC, LI, 1975, 3-4, p. 338, fig. 6; idem, *The Water Newton...*, p. 13, pl. 7.

⁴⁵ E. Giovagnoli, RAC, 1935, p. 315, fig. 7.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 315.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 321.

Pl. VIII: 1 a-f — reliquarium; 2 a-b — strecurătoare

conțin, fiecare, un număr de patru chenare dreptunghiulare, așezate vertical; sînt despărțite în caneluri largi, aplatizate. În interiorul fiecărui chenar se află cite patru elipse (sau poate elemente vegetale puternic stilizate) așezate în cruce.

Lucrate de cele mai multe ori din metale și în special din argint, cu-itiile pentru păstrarea relicvelor au formele cele mai diferite și sînt im-podobite adesea cu reliefuri reprezentînd fie personaje sau scene biblice, fie motive geometrice sau vegetale diverse, toate însă de inspirație creștină. Răspîndirea lor, începînd cu sec. IV e.n. este legată de impunerea noii credințe. Dintre numeroasele exemplare de reliquarii descoperite pînă în prezent două sînt mai apropiate ca formă și decor de cel sucidavens. Pri-mul dintre ele, descoperit în Bulgaria, provine dintr-un mormînt datat pe la mijlocul sec. al IV-lea e.n.⁴⁸. Este de formă aproximativ cubică, cu ca-pacul legat de arcă prin balamale. Pe peretele frontal decorul este reprezen-tat ca și pe exemplarul nostru de o hristogramă, de data aceasta încad-rată de literele α și ω , iar pe cel dorsal este redată o cruce. Pereții laterali poartă un desen asemănător, realizat prin îmbinarea mai multor elemente geometrice. Cel de-al doilea exemplar provine din Orient; are reprezen-tată pe peretele frontal hristograma, iar pe ceilalți diferite combinații, re-alizate din motive decorative geometrice și vegetale. Pe capac întîlnim din nou reprezentarea hristogramei. Se datează la sfîrșitul sec. al IV-lea și începutul sec. al V-lea e.n.⁴⁹. Faptul că *reliquarium*-ul de la Sucidava-Izvoarele se aseamănă mult în privința formei, dar mai ales a decorului — atît ca modalitate de realizare, cît și prin combinarea părților compo-nente — cu cele două descrise mai sus, ne probează că el face parte dintr-o variantă răspîndită în a doua parte a sec. al IV-lea și la începutul sec. al V-lea e.n. Atragem atenția asupra faptului că unele elemente de-corative — cum ar fi cercurile întretăiate — se întîlnesc și în alte cazuri, ca de exemplu pe caseta Proiectei de la Roma-Esquilin, datată între anii 378-383 e.n.⁵⁰ sau pe numeroase mozaicuri din epocă. Să mai notăm că, privită în ansamblu, piesa în discuție prezintă unele asemănări în ceea ce privește forma — bineînțeles păstrînd proporțiile de rigoare — cu cripta-martyrium ridicată în apropiere de Noviodunum în ultimii ani ai sec. al IV-lea e.n. sau poate în prmi ani ai celui următor⁵¹.

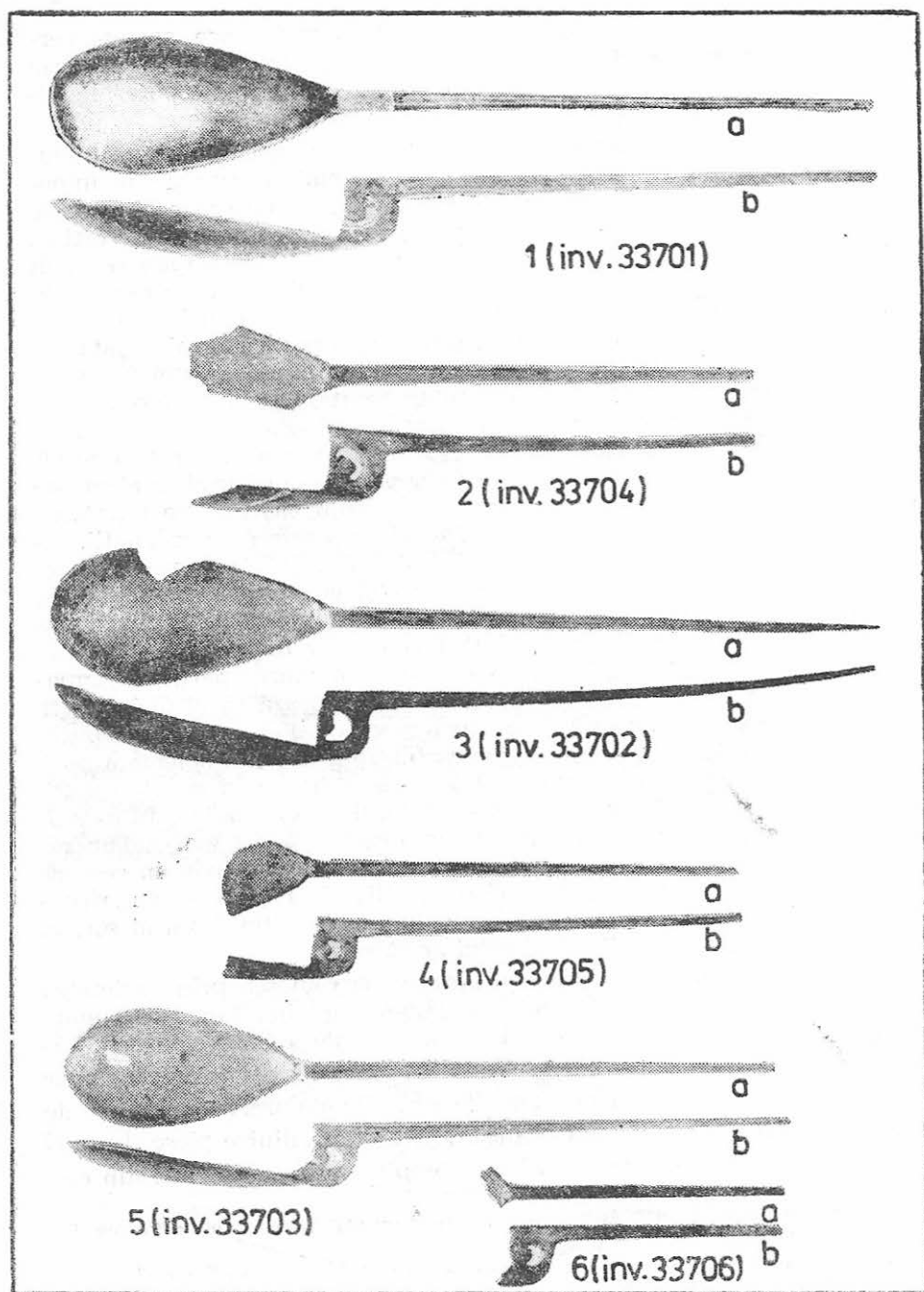
Privit în ansamblu, tezaurul sucidavens se remarcă prin varietatea categoriilor de obiecte și a obiectelor singulare care intră în componența sa, oferindu-ne în unele cazuri tipuri și variante ale acestor categorii. Fă-cînd observații atente asupra fiecăruia dintre ele remarcăm existența unor deosebiri legate de maniera de execuție sau de redare a decorului; de ștampilare sau marcarea cu diferite inscripții a unora dintre piese. În mod special atrag atenția cele trei tipuri de ștampile aplicate pe cinci din cele

⁴⁸ H. Buschhausen, *Die spätrömischen Metallschreine und frühchristlichen Re-liquaire*, Wien, 1971, p. 265-267, Ct 4 (c 2).

⁴⁹ *Ibidem*, p. 270-271, Ct 6 (c 4).

⁵⁰ *Ibidem*, p. 210-214, pl. 21-26.

⁵¹ V. H. Baumann, în *Pontica*, 5, 1972, p. 547-564; I. Barnea, *op. cit.*, p. 146-148, fig. 49, 50, cu bibliografia la p. 91-92.

Pl. IX: 1-6 — lingurițe

șase boluri, pe pateră și pe cănița trilobată, ele indicînd, credem, numele a trei producători diferiți. Această idee poate fi susținută și de faptul că o parte dintre obiecte nefiind ștampilate — să luăm de exemplu bolul cu decor perlat — este puțin probabil ca același producător să-și fi marcat doar o parte din produse chiar dacă acestea au forme, dimensiuni sau decore diferite. În același sens credem că pot fi interpretate și deosebirile pe care le întîlnim la cele șase exemplare de linguri.

Cît despre atelierele producătoare, studiile făcute pînă în prezent asupra unor depozite sau piese de argintărie descoperite izolat, datînd din sec. IV-VII și purtînd evident amprenta creștinismului, sînt de acord cu proveniența acestora din părțile de răsărit ale Imperiului, unde activitatea meșteșugărească cunoaște, începînd din sec. IV e.n., dar mai ales în cele două care vor urma, o înflorire fără precedent. O intensă activitate productivă și comercială cunosc orașele Siriei, între care se detașează Antiochia, care este nu numai un puternic centru economic la răscruce de drumuri comerciale, dar și un puternic centru cultural, mai ales al creștinismului. În sec. V-VI agrintările Antiochiei se bucură de o reputație deosebită. Producția lor este superioară din punct de vedere cantitativ și calitativ în comparație cu cea a altor ateliere din zonă, ba mai mult, se creează aici, cu timpul, o adevărată școală care îmbină tradițiile artistice mai vechi cu noile cerințe impuse de creștinism⁵². Atelierele Antiochiei nu sînt singurele producătoare de argintărie din Orientul creștin. O producție de mare valoare artistică o dă Alexandria și cu atît mai sigur Constantinopolul⁵³. Meșterii din Palestina și în special cei din Ierusalim sînt renumiți pentru reliquiariile pe care le decorau într-o manieră cu totul aparte⁵⁴. În același timp, nu excludem existența unor astfel de producători și în alte părți, ca de exemplu în Pont⁵⁵. Existența acestui mare număr de ateliere în Imperiul de Răsărit este ea însăși dovada unui comerț înfloritor cu produsele de argint, care se vor răspîndi pe tot cuprinsul Imperiului, dar și în afara granițelor sale, comerț la care provinciile dunărene participă din plin, dovada elocventă în acest sens constituind-o descoperirile de depozite de mai mare sau mai mică amploare sau de piese izolate, așa cum întîlnim la Malaia Perescepina, la Sucidava-Izvoarele de care ne ocupăm în rîndurile de față, la Dierna, la Sadoveț (în Bulgaria) și altele menționate deja mai sus.

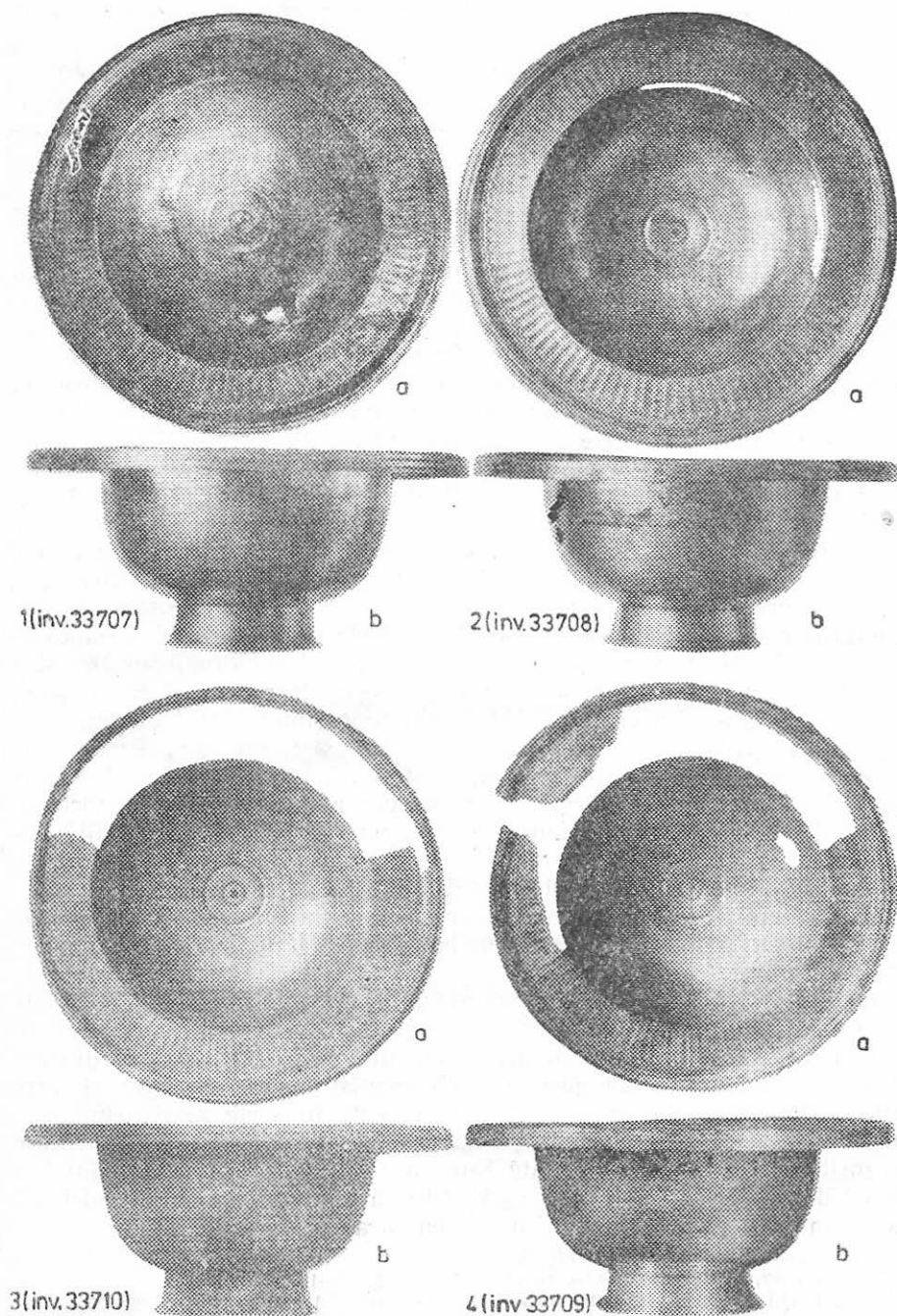
O datare foarte strînsă a tezaurului de la Sucidava-Izvoarele este greu de realizat, întrucît obiectele de argint sînt în general lucrate în număr și cantități limitate comparativ cu altele — cum sînt cele din ceramică, pentru care se pot găsi analogii relativ ușor. Desigur, și între obiectele din argint găsim unele forme lucrate în serie mare, cum este cazul lingurilor cu ornamentul de legătură în vîlă, pe care le întîlnim de la mijlocul sec. IV e.n. în toată Europa. Altele — așa cum sînt bolurile cu decor perlat — se pare că sînt lucrate în serii destul de mici, iar unele, cum ar fi reliquarium-ul, pot avea caracter de unicat.

⁵² L. Brehier, in *Gazette des Beaux-Arts*, 1, 1920, p. 173-176.

⁵³ Ch. Diehl in *Siria*, II, 1921, p. 94; dem, *Manuel d'Art Byzantin*, p. 284-299.

⁵⁴ A. Grabar, *L'age d'or de Justinien*, Paris, Gallimard, 1966, p. 313.

⁵⁵ P. E. Arias, *op. cit.*, p. 344.

Pl. X: 1-4 — boluri cu caneluri radiale pe buză

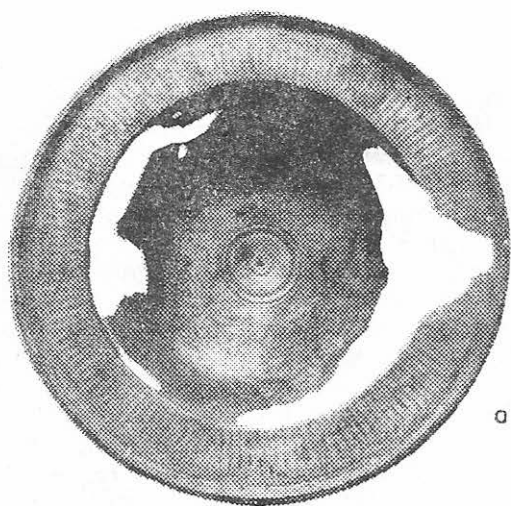
Pentru o încadrare cronologică cât mai corectă ne-am orientat în primul rînd asupra similitudinilor existente între piesele în discuție și altele descoperite anterior, dar mai ales asupra unor elemente de decor, cum sînt banda perlată, banda de caneluri radiale, marginea suprainălțată sau mînerul lucrat în unghi aproape drept, pe care le întîlnim în numeroase cazuri la descoperirile din sec. IV-V e.n. Lor li se adaugă o serie întreagă de elemente din imagistica pelecreschină cu largă circulație în epocă: crucea cu capetele ușor lățite, hristograma, porumbelul, păunul, peștele, kantharosul, ghirlanda de viță-de-vie sau diferite figuri geometrice stilizate. Ținînd seama de toate acestea, datarea pieselor ce compun tezaurul *sucidavens* în a doua jumătate a sec. IV și în prima jumătate a celui următor ni se pare cea mai potrivită. Semnalăm că cele trei tipuri de ștampile aplicate pe unele dintre obiecte, conțin elemente, ca de exemplu steaua cu opt raze sau cadrul în relief geometrizat, pe care le întîlnim la ștampilele aplicate pe lingourile descoperite la Crasna sau Feldioara, datate la sfîrșitul sec. IV e.n.⁵⁶. Comună este însă reprezentarea crucii cu brațele inegale și capetele lățite (pl. XIII, fig. 1-7). Respectivul tip nu poate fi mai timpuriu de a doua jumătate a sec. IV e.n.⁵⁷. El este însă foarte des întrebuintat și în sec. V și VI e.n. — exemplele fiind prea numeroase spre a le menționa —, de aceea nu poate contribui la o restrîngere a încadrării cronologice.

Gîndindu-ne la destinația celor 17 piese, se impune observația că cele mai multe dintre ele se aseamănă sau își află echivalentul în cadrul altor depozite de argintărie descoperite în diferite alte părți, fapt care nu ni se pare întîmplător. Privite separat ne dăm seama că în majoritate puteau fi folosite și în scopuri profane. Luate însă în totalitate ele alcătuiesc un ansamblu care capătă o altă semnificație. Este evident faptul că unele dintre piesele tezaurului de la Sucidava-Izvoarele îndeplinesc aceeași funcție pe care o au altele, mai mult sau mai puțin asemănătoare, din tezaurele de la Malaia Perescepina, Canoscio, Water Newton etc. În general, se consideră că existența unor astfel de tezaure se leagă de folosirea lor în biserici sau de comunitățile creștine ca veselă la mesele din zilele de sărbătoare, la oficierea botezului sau la comuniune. Asocierea, în cadrul tezaurului, a unor categorii de obiecte cum sînt bolurile, lingurile și strecurătoarea, pare să fie în concordanță cu unul din procedeele prin care credincioșii creștini primeau comuniunea. Procedeeul, numit *comixto*, consta în amestecarea bucăților mici de pîine cu vinul pus în potire, după care erau scoase cu o strecurătoare și puse în alte vase; din vase apoi, cel mai probabil cu ajutorul lingurilor, credincioșii primeau împărtășania⁵⁸. De altfel și la tezaurele de la Canoscio sau Water Newton procedeul poate fi ușor întrezărit, tocmai prin prisma componenței acestora. Dar și celelalte piese din tezaur își au propriul rol în practica religioasă creștină. Unele,

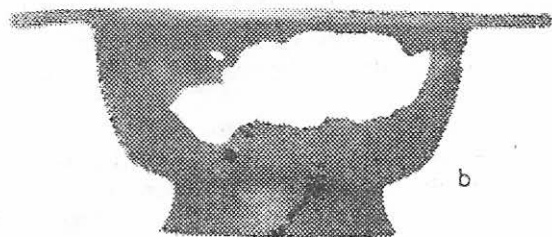
⁵⁶ Em. Popescu, *Inscriptiile...*, p. 377-384, fig. 431, 432.

⁵⁷ I. Barnea, în *Studii teologice*, 4, 1954, p. 68; Em. Popescu, în *SCIV*, 16, 1965, 4, p. 707 și nota 48.

⁵⁸ V. Milošić, *op. cit.*, p. 130-131; E. Giovagnoli, în *RAC*, 12, 1935, p. 315-316.

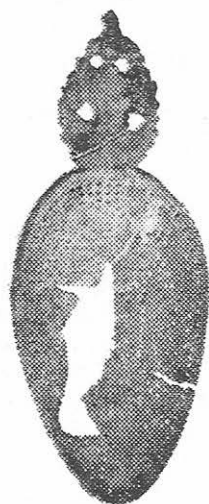

a

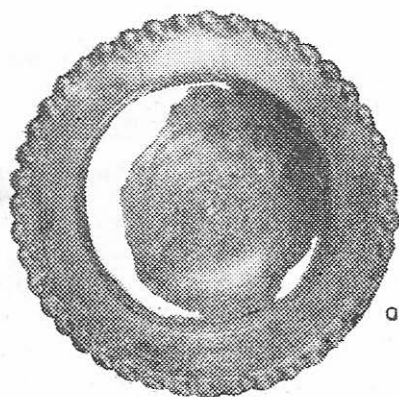

b

1(inv. 33711)

3 (inv. 33716)

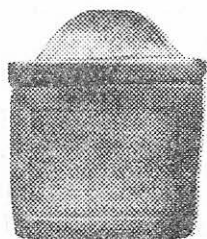

a

b

2(inv. 33712)

4 (inv. 33713)

5

PL. XI : 1 — bol mare cu buza canelată radial; 2 — bol cu decor perlat;
3 — strecurătoare; 4 — reliquarium; 5 — inchizătoare reliquarium

cum sînt cana și reliquarium-ul, au destinația conservării lichidelor, fie că este vorba de apă, fie de ulei sfințit; altele — ansamblul τὸ ἑρμιόβλεστον — sînt folosite la slujbe pentru purificare. Că întregul ansamblu a fost folosit la un moment dat în scopuri liturgice este neîndoielnic. Destinația aceasta trebuie să o fi căpătat începînd de pe la sfîrșitul sec. IV, dar mai cu seamă în sec. V e.n., atunci cînd creștinismul, din ce în ce mai puternic, se va impune definitiv, devenind deja religia oficială în Imperiu. Sub ce formă obiectele au intrat în patrimoniul bisericii este mai greu de stabilit. Urmărind însă componența tezaurului, maniera de realizare a pieselor, dar mai ales inscripțiile pe care acestea le poartă, cîteva ipoteze se impun. Deși avem de-a face cu categorii distincte de obiecte, sînt situații în care întîlnim același nume — al posesorului — pe unele piese aparținînd unor categorii deosebite. Concret, ne referim la cele patru linguri și la bolul de decor perlat, care poartă numele de Nazareos. Acesta, ca și Victor de altfel, le-ar fi putut dona la un moment dat bisericii. Pe de altă parte putem presupune că biserica însăși, destul de puternică la un moment dat, și-a permis să achiziționeze obiectele necesare practicăii cultului direct de la producători (vezi cazul celor patru boluri cu ștampile identice, a căror valoare destul de ridicată nu pare să le indice ca fiind obiectul unei donații). În sfîrșit, există și posibilitatea — credem cea mai apropiată de adevăr — ca respectivele obiecte să fi intrat în patrimoniul ecleziastic atît prin donații făcute de cei mai avuți dintre credincioși, cît și prin cumpărarea unora dintre ele chiar de la producători, acumularea realizîndu-se în directă concordanță cu necesitățile practicii liturgice. De altfel, tezaurul pare unitar mai mult prin propria componență decît prin maniera de execuție și decorul obiectelor pe care le cuprinde și cu atît mai puțin prin identitatea lor.

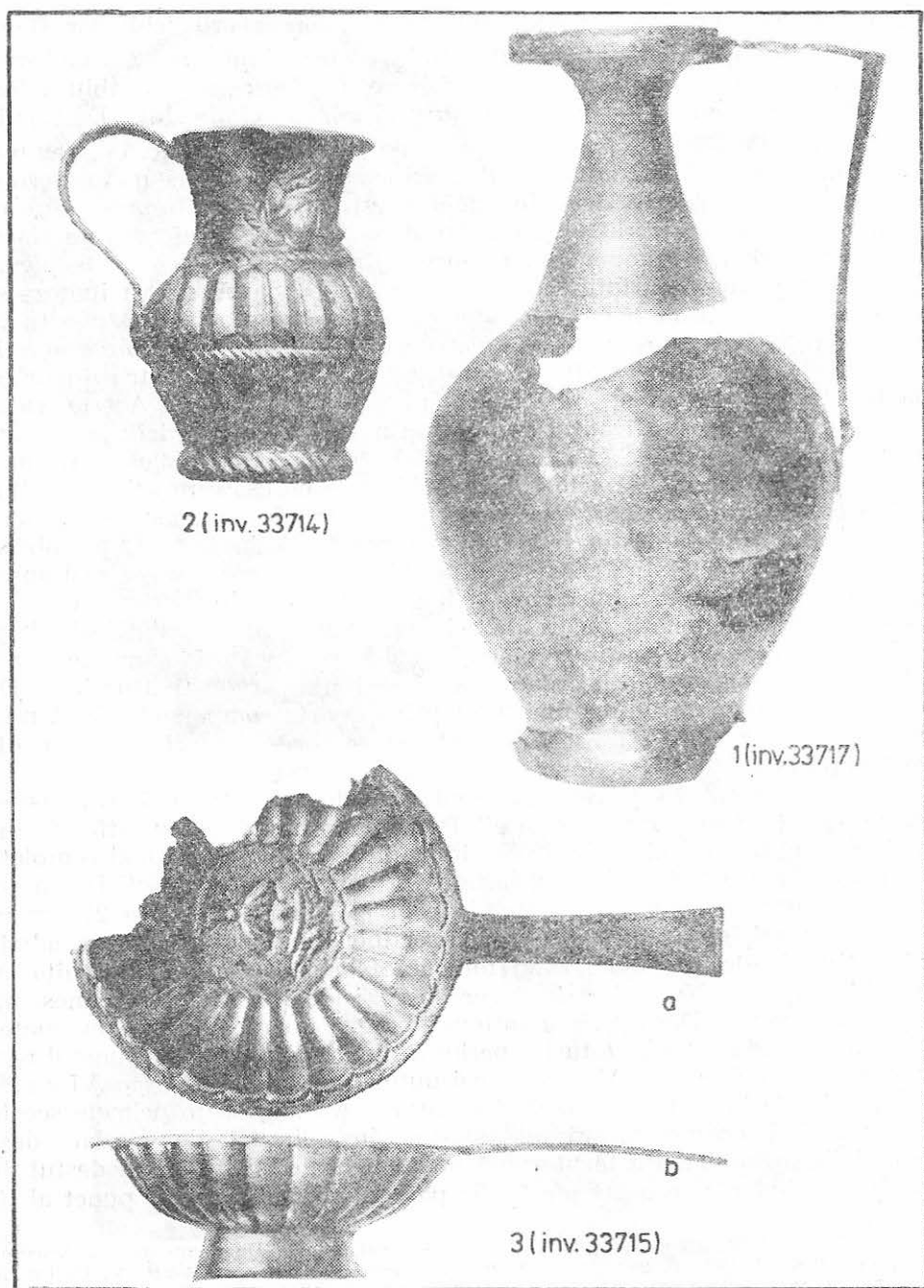
Dar ce rang îi este rezervat unui locaș de cult care deține un astfel de tezaur și cît de puternic este el? Pentru a răspunde unor astfel de întrebări vom încerca alcătuirea unei imagini de ansamblu cît mai complete cu puțință a așezării romano-bizantine din apropierea localității Izvoarele.

Aceasta este situată pe malul drept al Dunării, la circa 27 km în aval de *municipium Durostorum* și aparține din punct de vedere administrativ Moesiei Secunda, fiind totodată foarte aproape de granița cu Scythia Minor⁵⁹. Nu a fost încă cercetată sistematic deși este cunoscută de multă vreme. Descoperirea întîmplătoare a unor complexe sau materiale arheologice atestă totuși o perioadă lungă de locuire în punctul respectiv, începînd cu sec. V î.e.n. și cel puțin pînă la sfîrșitul sec. VI e.n.⁶⁰. Cu privire la începuturile așezării și asupra evoluției ei în primele secole ale stăpînirii romane cunoștințele noastre rămîn limitate deocamdată, descoperirile întîmplătoare făcute pînă în momentul de față fiind destul de puțin concludente în acest sens⁶¹. Se pare că tocmai în acest punct al li-

⁵⁹ Pentru localizarea Sucidavei la Izvoarele vezi nota 2. De asemenea, A. Aricescu în *Dacia*, NS, 14, 1970, p. 297-309; R. Vulpe în *Pontica*, 5, 1972, p. 205-221; V. Culică, în *Pontica*, 8, 1975, p. 215-262; A. Aricescu, *Armata în Dobrogea romană*, București, 1977, p. 137-138.

⁶⁰ V. Culică, în *Pontica*, 8, 1975, p. 216.

⁶¹ *Ibidem*, p. 216.

Pl. XII: 1 — cană mare; 2 — cană mică trilobată; 3 — pateră

mes-ului a fost adusă, pe la mijlocul sec. II e.n., *Cohors I Claudia Sugambrorum Veterana Equitata*⁶² și tot aici este atestat, pentru perioada domnului, un *Cuneus Equitum Stablesianorum*⁶³.

Începînd cu sec. IV e.n., dar mai cu seamă în următoarele două, vechea așezare cunoaște o interesantă evoluție, devenind un centru urban înfloritor. Descoperirea unui mare număr de plumburi sigilare, dintre care cele mai multe datează din a doua parte a sec. IV, iar unele în sec. V și VI e.n., denotă intensitatea comerțului practicat în acest punct de pe Dunăre de centrele locale de producție, dar mai ales de unele centre din Asia Mică — Efes, Smirna, Ypaipa, Laodiceea Sionia, Magnezia — cu populația de dincolo de fluviu⁶⁴. De aici ipoteza — pe care descoperirile din teren par să o confirme — că Sucidava moesică este unul din cele două orașe de frontieră prin care goților le este permis comerțul cu romanii, conform tratatului încheiat în anul 369⁶⁵. Pe de altă parte, cantități însemnate de monedă măruntă de bronz din sec. V e.n. precum și numărul mare de replici ale acesteia lucrate în plumb, descoperite de-a lungul anilor, între ruine, fac dovada că orașul beneficiază de liniște și prosperitate și în acest secol, îndeobște cunoscut ca fiind foarte frămîntat⁶⁶. Descoperirile mărunte de pe teritoriul Sucidavei sînt în fapt mult mai numeroase și nu le vom analiza pe toate în aceste rînduri. Oricum ele rămîn deocamdată singurele dovezi privind evoluția orașului în epoca romană tirzie sub toate aspectele sale⁶⁷. Demn de semnalat ni se pare numărul mare și totodată variat al pieselor cu caracter creștin. Cu siguranță ele au aparținut membrilor unei comunități creștine puternice, constituite aici pe măsura intensificării legăturilor comerciale cu orașele Asiei Mici, mari centre nu numai economice, dar și ale creștinismului. De altfel, influența Orientului creștin se face puternic simțită în întreaga regiune a gurilor Dunării⁶⁸. Revenind la Sucidava, cercetările de suprafață mai vechi au avut ca rezultat descoperirea unor mărturii creștine de interes deosebit. Prima, și cea mai importantă dintre ele, este o bazilică de dimensiuni relativ mari (25,5 x 11,35 m), orientată est-vest, cu absidă semicirculară la est. În lipsa unor cercetări sistematice a fost datată destul de larg: sec. IV-VI e.n.⁶⁹. Celelalte două sînt de fapt niște potire din piatră, piese le-

⁶² A. Rădulescu, în *Pontica*, 6, 1973, p. 131; A. Aricescu, *Armata*, p. 63.

⁶³ R. Vulpe, *HAD*, București, 1938, p. 303; A. Aricescu, *Armata*, p. 114.

⁶⁴ P. Diaconu, în *BOR*, 81, 1963, nr. 5-6, p. 548-550 și fig. 2; V. Culică, în *Pontica*, 8, 1975, p. 215-262; idem, în *Pontica*, 9, 1976, p. 115-133; idem, în *Pontica*, 12, 1979, p. 145-149.

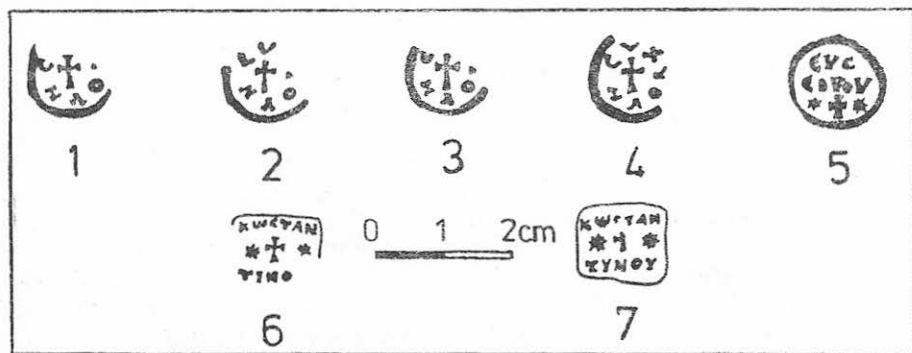
⁶⁵ P. Diaconu, în *BOR*, 81, 1963, 5-6, p. 550; idem, în *SCIV*, 24, 1973, 4, p. 639; idem, *SCIVA*, 25, 1974, 2, p. 293; de asemenea, R. Vulpe, I. Barnea, *DID*, II, București, 1968, p. 501.

⁶⁶ V. Culică, în *Pontica*, 5, 1972, p. 267-300.

⁶⁷ Din bogata bibliografie a problemei menționăm în afară de lucrările de mai sus: V. Culică, în *Dacia*, NS, 9, 1965, p. 419-426; idem, *SCIV*, 17, 1966, 1, p. 189-195; idem, *Pontica*, 2, 1969, p. 355-371; P. Diaconu, în *Pontica*, 18, 1984, p. 158-159, fig. 1/2.

⁶⁸ I. Barnea, *Pontica*, 5, 1972, p. 151-265. Pentru Sucidava vezi *supra*, nota 64; pentru lampa de bronz de la Luciu-Ialomița, vezi V. Pârvan în *AARMSI*, t. 36, 1913, p. 63 și pl. IX, 2; M. Macrea, în *Dacia*, 11-12, 1945-1947, p. 290-291.

⁶⁹ P. Diaconu, *op. cit.*, p. 546-548 și fig. 1; I. Barnea, *Les monuments*, p. 161, fig. 55/1.

Pl. XIII: — ștampile aplicate pe vase

gate direct de practica euharistică. Au fost date în sec. VI e.n.⁷⁰. Deși puține deocamdată, aceste mărturii, cărora li se adaugă și recenta descoperire prezentată acum, vin să contureze imaginea unui puternic bastion al creștinismului situat la limita Imperiului cu lumea barbară. De fapt, orașul însuși trăiește într-un mediu puternic creștinat. El este foarte aproape de Axiopolis, unde au fost martirizați Chiril, Chindeas și Tasios⁷¹ și unde mai târziu își va avea sediul una dintre cele 15 episcopii ale Scythiei Minor⁷², dar și de Durostorum, în preajma căruia sînt martirizați Maximis, Dada și Quintilianus⁷³ și unde desfășoară o activitate prodigioasă episcopii Auxentius, Iacobus, Monophilus și Dulcissimus⁷⁴. Să mai adăugăm un element important și anume faptul că mărturiile arheologice sînt dublate de documente scrise ale antichității tîrzii care ne oferă înforții prețioase privind organizarea ecleziastică în sec. V-VI e.n. Unul dintre ele, *Notitia Episcopatum*, menționează între episcopiile aparținînd eparhiei de Marcianopolis și numele de Σεαδέπων care reprezintă fără îndoială transcrierea coruptă a eponimului *Sucidava*⁷⁵. Cînd anume a luat ființă această episcopie este greu de precizat datorită sărăciei informațiilor. Pentru o epocă mai timpurie (sec. IV e.n.) avem cunoștință de existența unor episcopii la Tomis⁷⁶ sau la Durostorum⁷⁷, dar nu putem avea certitudinea unei situații identice pentru un oraș mult mai mic, cum

⁷⁰ V. Culică, în *Pontica*, 2, 1969, p. 368-370, fig. 3, 1, 4; P. Diaconu, în *Pontica*, 17, 1984, p. 162, fig. 5.

⁷¹ I. Barnea, în *Studii teologice*, 6, p. 107, nr. 54.

⁷² Cu privire la organizarea ecleziastică a Scythiei Minor vezi: Em. Popescu, în *Dacia*, NS, 13, 1969, p. 403-415; idem, în *Actes du II-e Congrès international des études du sud-est européennes*, Atena, 1972, t. II, p. 323-332; idem, în *Studii teologice*, seria a II-a, 32, 1980, 7-10, p. 590-605.

⁷³ R. Vulpe, I. Barnea, *DID*, II, p. 381.

⁷⁴ R. Vulpe, *HAD*, p. 323; R. Vulpe, I. Barnea, *loc. cit.*

⁷⁵ Carl de Boor, *Nachträge zu den Notitia Episcopatum*, II, III, in *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 12, 1891, p. 531 și urm.

⁷⁶ R. Vulpe, I. Barnea, *DID*, II, p. 457.

⁷⁷ Vezi *supra*, nota 74.

este Sucidava. Pe de altă parte în a sa *Istorie eclesiastică*, Sozomenos, referindu-se la obiceiul ca bisericile din Scythia Minor să aibă un singur episcop, face mențiunea că în alte părți există episcopi și la sate⁷⁸. Ținând seama că această informație se referă la situația existentă în a doua jumătate a sec. IV e.n., când Sucidava devine un oraș prosper în care locuiește o comunitate creștină puternică, existența aici a unei episcopii încă din această perioadă devine posibilă.

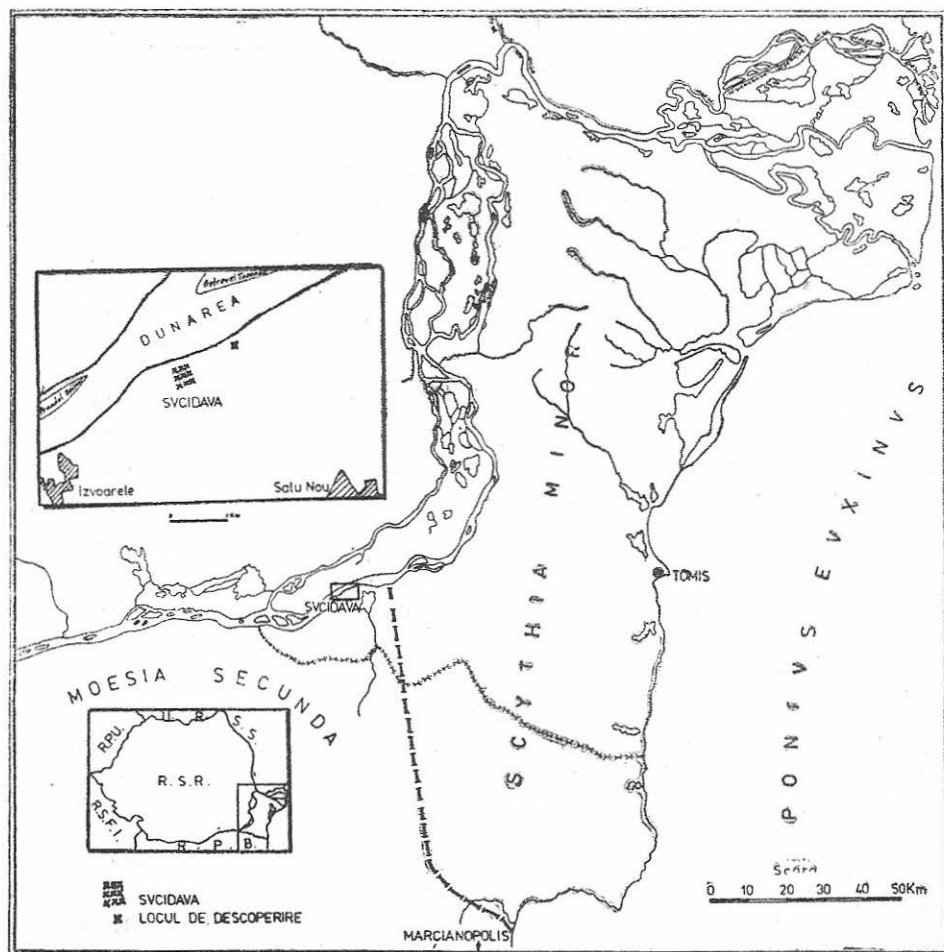

Fig. 1. Harta zonei în care a fost descoperit tezaurul

⁷⁸ Sozomenos, *Kirchengeschichte*, herausgegeben von Joseph Bidez und Günther Christian Hausen, Berlin, 1960, VII, 19-32, p. 330.

Un document deosebit de valoros, deși nu face vreo referire la un oraș anume, îl constituie textul legii din 480, dată de împăratul Zenon. Legea prevede „ca fiecare cetate care a fost refăcută în vremurile de mai înainte sau care nu a fost pînă acum cetate, dar ridicată pînă la acest grad prin bunăvoința împăratească, să aibă neapărat un episcop al său, care să se îngrijească de treburile bisericești...”⁷⁹. Importanța ei constă tocmai în faptul că prevede anumite condiții de care cetățile trebuie să țină seama la organizarea noilor unități eclesiastice. Să fie acesta momentul constituirii unei episcopii la Sucidava? Înclinăm să credem că da. Oricum, am văzut că și în secolul V și mai cu seamă către sfîrșitul lui, cînd se constată o redresare generală a situației politice în Imperiu, orașul prosperă și își permite să îndeplinească condițiile cerute de legea lui Zenon. Descoperirea tezaurului de argintărie o dovedește cu prisosință. El nu poate să aparțină decît uneia dintre bisericile puternice și bogate ale orașului, sprijinită — așa cum ne arată chiar piesele în discuție — de o comunitate creștină bine constituită. Și, indiferent de momentul apariției unei episcopii a sucidavensilor, cel puțin la sfîrșitul veacului al V-lea dar și în cel următor, orașul va rămîne pentru întreaga zonă un puternic centru de răspîndire nu numai a creștinismului, dar și spiritualității în general. Rolul său va fi din ce în ce mai greu de îndeplinit către sfîrșitul secolului al VI-lea și începutul sec. al VII-lea e.n. Tot mai dese atacuri barbare, grefate pe fondul frămîntărilor interne vor avea urmări nefaste pentru toată regiunea Dunării de Jos. Odată cu prăbușirea sistemului defensiv din această parte a Imperiului, viața orășenească atît de înfloritoare cîndva, se va stinge treptat, populația vechilor centre ruralizîndu-se sau retrăgîndu-se în locuri mai izolate, dar mai sigure. Cînd anume a fost depozitat tezaurul de la Sucidava nu putem preciza anume; însă acest proces se leagă cu siguranță de vreunul dintre numeroasele atacuri petrecute în perioada amintită. Și, pentru că cele mai tîrzii dintre monedele descoperite pînă acum între ruine aparțin lui Mauriciu Tiberiu (582-602)⁸⁰, înclinăm să credem că orașul își va fi prelungit existența cel puțin în primii ani ai sec. VII e.n. după care, treptat, va fi părăsit.

În concluzie, putem afirma că tezaurul de la Sucidava-Izvoarele reprezintă cel mai complet serviciu euharistic descoperit pînă în prezent pe teritoriul României. În componența lui aflăm piese tipice de argintărie din a doua jumătate a sec. IV și prima jumătate a sec. V e.n., produse ale unor centre diferite din răsăritul Imperiului. Ele aduc o lumină nouă asupra legăturilor multiple pe care provinciile dunărene le întrețin cu această regiune în epoca înfrîngere și totodată asupra evoluției vieții materiale și spirituale a Sucidavei moesice.

⁷⁹ *Codex Justiniani*, I, 3, 35 (36), ed. Krüger, Berlin, 1954... *πίσαν πόλιν εἶεν ἄνθρωποι θεῖσαν κατὰ τοὺς προλαβόντας χρόνους εἴτε οὐκ οὖσαν μὲν πρότερον, διὰ δὲ βασιλικῆς φιλοτιμίας ἀποδείχθεισαν πόλιν ἔχειν ἐκ παντὸς τρόπου ἁγῶριστον καὶ ἰδίον τὸν ἐπιμελησόμενον τῶν κατ'αὐτὴν ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἐπίσκοπον θεσπιζόμεν...*

⁸⁰ V. Culică, în *Pontica*, 8, 1975, p. 216-217.

LE TRÉSOR DE SUCIDAVA-IZVOARELE (DÉPARTEMENT DE CONSTANTZA)

A. Rădulescu, Tr. Cliante

L'article présente un trésor comprenant un nombre de dix-sept objets différents en argent : six cuillers, six bols, un grand broc, une passoire, un petit broc trilobé, une patère et un reliquaire, découverts fortuitement au printemps de 1934, à approximativement 1 Km en aval des ruines de la fortification romano-byzantine de Sucidava (Moesia Secunda). Les six cuillers (pl. I: II: IX) dont l'état de conservation est différent, ont la coupe piriforme allongée et la manche étroit, cannelé longitudinalement. Les deux parties sont liées par un élément en forme de volute. Ce type-ci connaît une large circulation surtout pendant la seconde moitié du IVe s. de n. è. Comme l'indiquent les inscriptions *BIKT* et *NAZ*, inscrites sur les exemplaires de Sucidava, les pièces ont été, avant d'entrer dans la composition du trésor, en la possession de plusieurs propriétaires.

Les bols (pl. III: IV: V: X: XI 1 a. b; 2 a. b), toujours six, sont, à leur tour, les produits des ateliers différents, comme le montrent les marques *EYCEBIOY* et *HCYXIOY*. Du point de vue chronologique, ces pièces s'encadrent entre les limites de la seconde moitié de IVe siècle et, probablement, au début du siècle suivant. Certains éléments se rapportant à la forme (coupe en forme de tronc de cône, bord droit retroussé vers l'extérieur et surélevé) mais également au décor (bandes de cannelures disposées de façon radiale, demi-sphères etc.) les font encadrer entre les limites de la même époque.

Le grand broc (pl. VI: XII/1) au bassin piriforme, sans décor, à l'anse configurée approximativement en angle droit, circule au IVe s. de n. è. en Europe et en Orient d'où, parait-il, il provient.

Un petit broc, au col trilobé, et une patère de dimension relativement petites (pl. VII/1, 2; XII/2, 3 a. b) sont décorés de combinaisons d'éléments géométriques et végétaux. La patère a, comme décor, dans la partie centrale de la coupe, deux pigeons se désaltérant au bord d'un kantharos. Les deux pièces, en provenance du même atelier, portent l'estampille *KONSTANTINOY*. Dans la pratique liturgique, elles forment l'ensemble *τὸ Ζεφυλάγεσθον* employé par le prélat pendant l'office religieux.

La passoire (pl. VIII/2 a. b; XI/3) a la forme d'une coupe de cuiller et le manche fusiforme. La surface de la coupe a été décorée de symboles chrétiens (un kantharos, deux paons et deux poissons) autour desquels tout le champ a été perforé. Très semblable à l'exemplaire découvert à Canoscio (Italie), daté aux Ve-VIe s. de n. è., la pièce de Sucidava ne parait pas être confectionnée après le Ve s. de n. è.

La dix-septième pièce est un reliquarium (pl. VIII/1 a-f; XI/4,5) à l'arche de forme à peu près parallépipédique et dont le couvercle est surélevé en forme de tronc de pyramide. La fermeture est modelée en volute à la partie supérieure. Et le coffret, et le couvercle sont richement ornés d'un décor comprenant des éléments géométriques et végétaux typiques pour l'art chrétien à ses débuts. Sur un côté du coffret est inscrit le chrisme, correspondant sur le couvercle, du même côté, à une croix dont les bras ont les bouts élargis. Des exemplaires semblables à celui de Sucidava, découverts en Orient et encore plus près, en Bulgarie, sont datés au IVe s. de n. è.

Une comparaison, même sommaire, des dix-sept pièces nous indique leurs provenances différents. Produites pendant la seconde moitié du IVe s. de n. è. et la première moitié du siècle suivant, dans les centres de l'Orient chrétien (probablement Antioche, Jérusalem, Constantinople, Alexandrie), elles appartiennent initialement à des propriétaires différents, entrant en la possession de l'église qui les utilisera en tant que service eucharistique.

La découverte du trésor de Sucidava jette une nouvelle lumière sur cette localité qui n'est pas encore investiguée systématiquement. Les découvertes de surface faites jusqu'à présent nous font connaître en général son évolution à partir de Ve s. av. n. è. jusqu'à la limite des VIe-VIIe siècles de n. è. Mais Sucidava connaît sa vraie période de prospérité aux IVe-VIe siècles, lorsque la localité atteindra un niveau urbain de vie. Important centre de commerce avec le monde de l'autre côté du fleuve-mais aussi

de christianisme — la ville est mentionnée dans *Noŋtia Episcopatum* sous le nom de *Σελῆδεσσον*, comme appartenant à l'éparchie de Marcianopolis. La fondation de l'évêché sucidavien peut être rapportée, au plus tôt, à la fin du IVe s. de n.è., lorsque la ville devient un puissant centre de transit et conséquence des étroites relations avec le monde chrétien du l'Occident de l'Empire, ici sera constituée une forte communauté chrétienne — mais pas plus tard que les deux dernières décennies du Ve s. de n.è., où est émise la loi par laquelle l'empereur Zenon prévoit que chaque cité (*πόλις*) doit avoir un évêque à elle.

Les choses en étant là, on n'exclue pas la possibilité que le respectif trésor ait constitué le service eucharistique de l'église épiscopale de Sucidava, utilisé en tant que tel jusqu'à la fin du VIe ou au début du VIIe siècles de notre ère lorsque, dans des circonstances très troubles, il a été enterre pour être protégé contre les nombreuses incursions de proie qu'entreprenaient les barbares.

Liste des illustrations

- Pl. I: — 1-3 les petites cuillers
- Pl. II: — 1-3 les petites cuillers
- Pl. III: 1-2+ Les bols dont le bord est orné d'une bande de cannelures disposées de façon radiale
- Pl. IV: 1-2: Les bols dont le bord est orné d'une bande de cannelures disposées de façon radiale
- Pl. V: — Le grand bol à le même décor;
— Le bol à le décor parlé
- Pl. VI: — Le grand broc
- Pl. VII: 1 — Le petit broc avec la bouche trilobée;
2 — La patère
- Pl. VIII: 1 a-f — Le reliquaire;
2 a-b — La passoire
- Pl. IX: 1-6 — Les petites cuillers
- Pl. X: 1-4 — Les bols dont le bord est orné d'une bande de cannelures disposées de façon radiale
- Pl. XI: 1 — Le grand bol à le même décor;
2 — Le bol à décor parlé;
3 — La passoire;
4 — Le reliquaire;
5 — Le fermoir du reliquaire
- Pl. XII: 1 — Le grand broc
2 — Le petit broc avec la bouche trilobée;
3 — La patère
- Pl. XIII: Les sceaux appliqués sur les vases